

PLÜTOKRATLAR

KÜRESEL YENİ SÜPER ZENGİNLERİN YÜKSELİŞİ VE DİĞERLERİNİN DÜŞÜŞÜ

CHRYSTIA FREELAND

Yazar, uzun yıllar Financial Times’da çalışmış, Kanada’nın The Globe gazetesinde Genel Yayın Yönetmenliği yapmıştır. Yazıları sık sık The Economist ve The Washington Post gibi yayın organlarında yayınlanan Freeland, şu an Thomson Reuters’in dijital versiyonunun Genel Yayın Yönetmenidir.

Yazarın Notu

Plütokrazi, en basit tanımıyla zengin bir sınıfın devlet yönetiminde söz sahibi olması anlamına gelir. Kavram, Yunanca “ploutos = zenginlik, servet” sözcüğünden türetilmiştir. Amerikalılar süper zenginlerinden hoşnutlular ama fakirlikten, hele hele bu iki kavramın bir arada telaffuz edildiği ekonomik eşitsizliklerden bahsedilmesinden pek hoşlanmazlar.

Yugoslav kökenli bir Dünya Bankası ekonomisti olan B. Milanoviç, bir keresinde bana Washington’daki düşünce kuruluşlarının, başlığında *gelir* veya *gelir adaletsizliği* sözcüklerinin geçtiği araştırma projelerini finanse etme olasılığının çok düşük olduğunu söylemişti. “Fakirliğin azaltılması” olabilirdi belki ama “eşitsizlik” başka bir şeydi çünkü bunun sorgulanması, konuyu kazancın yasal olup olmadığını sorgulamaya sürükleyebilirdi. Süper zenginler, Obama’nın kendilerinden “zengin” diye bahsetmesinden de hiç hazzetmiyorlar. “Hali vakti yerinde”ye pek sesleri çıkmıyor ama “zengin” sözcüğü, “ayırıcılık”, “yolsuzluk” gibi aşağılayıcı bir takım kavramları çağrıştırdığından, onu duyduklarında tüyleri diken oluyor.

Küresel kapitalizmin ateşli savunucularına bile bu sözcük itici gelmekte. Öyle ya kapitalist düzenin gelir adaletsizliğine yol açması, kendisinden beklenen sonuçlardan biri hiç mi hiç değildi.

Birkaç on yıl öncesine kadar genel kanı, sanayileşmesini tamamlamış toplumlarda eğitimin daha yaygın hâle geleceği ve devletin refahın hakça dağıtımında daha etkin bir rol üstleneceği şeklindeydi. Oysa Fransız siyaset kuramcısı ve tarihçi Alexis de Tocqueville (1805 – 1859) farklı düşünmüştü. Ona göre, eşitlik, uygarlığın sadece belli kutupları için geçerliydi. İlkel insanlar arasında eşitlik vardı çünkü hepsi aynı ölçüde zayıf ve cahildi. İleri derecede uygarlaşmış insanlar arasında da eşitlik vardı çünkü hepsi nimetlerden aynı ölçüde yararlanabiliyordu. Ancak, bu iki kutup arasındaki sınıfların ne yaşam şartları, ne refahı, ne bilgisi birbirine eşitti. Güç, dar bir kesimin elinde bulunuyordu, geri kalanın elinde ise fukaralık ve güçsüzlük...

Görkemli bir ekonomik büyümenin yaşandığı savaş sonrasında ABD’si, 1970 sonlarına kadar adeta herkesin zenginlikte eşitlendiği bir toplum hâline gelmişti. Ne var ki bu tarihten sonra orta sınıflar patinaj yapmaya, tepedekiler ise diğerlerinden hızla ayrılmaya başladı. Bu değişim ilk ABD’de kendini gösterdi ama 21. YY ile birlikte Avrupa’yı ve yükselen piyasaların bulunduğu ülkeleri de kapsamaya başladı. 2011 yılında yapılan bir çalışma, ABD gelir

piramidinin tepesindeki % 20'lik dilimin toplam zenginliğin % 84'üne sahip olduğunu gösteriyor. Oysa İsveç'te tepe % 20, toplam zenginliğin % 36'sına sahip. Sorulduğunda Amerikalılar kendi ülkelerinde bu oranın % 32 olması gerektiğini söylüyorlar, yani Kibutz örneği bir eşitliğin özlemi içerisindedir. Ancak, Amerika ve dünya kapitalizminin nasıl bir değişim içine girdiğini anlamak için tepenin, en tepesine bakmak gerek. ABD'de gelir adaletsizliği o derecede büyüdü ki, bazı ekonomistler Büyük Bunalımdan bu yana ilk defa, büyüme yerine, adil dağılım üzerine odaklanılması gerektiğini savunur oldular.

Verilere daha yakından bakıldığında, 2009-2010 yıllarındaki ekonomik iyileşme sürecinde Amerikalıların % 99'unun gelirlerinde sadece % 0,2'lik bir artış meydana gelirken, en tepedeki % 1'in gelirlerinde % 11,6'lık bir artış izliyoruz. Yükselen ekonomilerde de benzeri bir trend görülüyor.

Elinizdeki bu kitap, en tepedekilerin durumuna bakarak dünya ekonomisinin nasıl bir değişim içine girdiğini irdelemeye çalışıyor. Onlar kimlerdir, nasıl düşünürler, geri kalanlarla nasıl bir ilişki içindedirler, bu kadar parayı nasıl yaptılar, gibi soruları cevaplamaya çalışacağım. Bunu yaparken, nasıl mevcut siyasi sistemler içerisinde en iyisinin demokrasi olduğu inancı öne çıkıyorsa, ekonomik sistemler içinde de en iyisinin kapitalizm olduğu hususundaki yaygın inanç yola çıkış noktam olacak. Tabii, kapitalizmin bugünkü işleyiş tarzı ile plütokratların, diğerleriyle arayı açmasının nasıl sonuçlar doğurduğunu, bu süper seçkinleri yaratan siyasi kararların hangileri olduğunu da inceleyeceğiz. Gelişen bu sınıfın siyaset üzerindeki etkileri de göz atacağımız bir başka konu.

“İsteyenler Evi” ile “Sahip Olanlar Evi” arasındaki fark giderilmedikçe gerçek ilerlemenin sağlanamayacağı, öyle görünse bile sürdürülemeyeceği düşüncesiyle, “Sahip Olanlar Evi”nin kapılarını aralayacak, içerdekilerin yaşamlarını anlamaya çalışacağız.

I

TARİH NEDEN ÖNEMLİ

21 Temmuz 2007 tarihinde, yatırım fonu devi Blackstone, halka açılmış ve bir anda 31 milyar \$'lık bir piyasa değerine ulaşarak 2002 yılından bu yana ABD'deki en büyük halka açılış olarak kayıtlara geçmişti. Operasyon sonucunda, fonun iki kurucu ortağının şirketteki paylarının değeri 8 milyar \$'a ulaşmış, ortaklardan biri 677 milyon \$, diğeri 1,9 milyar \$ şahsi kâr elde ederek kendilerini emekliye ayırmıştı. Benzer şekilde, New York'un Upper East Side bölgesinde, Hedge Fon'u işinden yılda 20-30 milyon \$ para yapan 40 yaşın altında yığınla fon yöneticisi yaşıyordu ve servetleriyle ne yapacaklarını şaşırmışlardı.

1970'lerde gelir piramidinin tepesindeki % 1'lik kesim, ulusal gelirin % 10'unu alıyordu, 2005'e gelindiğinde aynı kesim ulusal gelirin neredeyse 1/3'ni kazanmaya başladı. Aynı yıl Bill Gates ve Warren Buffet'in toplam serveti (46,5 + 44 milyar \$), piramidin alt % 40'ını oluşturan tam 120 milyon insanın toplam 95 milyar \$'lık varlığına eşdeğer bir seviyeye yaklaşmıştı.

2011 tarihli bir OECD raporuna göre bu durum bir ABD gerçeği. Ama sanılmasın ki, daha uysal bir kapitalizmi benimsemiş olan İsveç, Finlandiya, İsrail ve Yeni Zelanda'da vaziyet

bundan çok farklı. Yükselen ekonomilerde de tepedeki % 1, “diğerleri”ne fark atıyor. Komünist Çin’de gelir dağılımı adaletsizliği ABD’den beter hâle geldi. Hindistan ve Rusya’da da tepe % 1 ile kalan % 99 arasındaki fark giderek açılıyor. Bu uçurum bir tek Brezilya’da fazla geniş gözüküyor, o da muhtemelen farkın zaten başlangıcından beri çok fazla olmasındandır. Bugün bile Brezilya, gelişen ekonomilere sahip ülkeler arasında gelir adaletinin en bozuk olduğu ülkedir.

Gelişmekte olan dünya diye adlandırdığımız coğrafyalarda yüzen paranın bolluğu hakkında bir fikir sahibi olunabilmesi için örnek verelim. Servetini ana vatani olan Mısır’da yapmaya başlayan, sonra İtalya ve Kanada’ya el atan telekom milyarder ve Tahrir Meydanı isyancılarının hamisi Naguib Sawiris’in sözleri şöyle: “Şu diktatörlerin 1 milyar \$ çaldıktan sonra fazlasını neden halkına dağıtmadığını bir türlü anlayamamışım.” Çalma sınırını neden 1 milyar \$ olarak belirlediğini sorduğumda bana, özel jetler, yatlar ve benzeri gereksinimler (!) için bu rakamın alt sınır olduğunu söylemişti.

Amerika’da çalışan ve işinin erbabı geniş bir işçi kesimi bu parasal bolluktan nasibini alamadı. Birçoğu mesleklerini, şirketlerini ve ömür boyu biriktirdiklerini kaybetti. Onları zayıflatan dinamikler, plütokratların güçlenip semirmelerine yarıyordu. Teknoloji ve küreselleşme Batı dünyasındaki birçok mesleği işlevsiz hâle getirirken ustalık seviyesindeki Batılı işçiler, çok daha az maaşla çalışan, düşük gelirli ülkelerin işçileriyle doğrudan rekabet etmeye zorlandı. Makineler ve gelişmekte olan ülkelerin işçileri, Batı dünyasındaki orta sınıfın gelirinin düşmesine neden oldu.

Çağımızın zenginleri, eskinin zenginlerine göre farklı özellikler gösteriyor. Birbiriyle küresel anlamda sıkı sıkıya bağlı ve ışık hızıyla hareket eden günümüz ekonomileri süper seçkin bir sınıfın ortaya çıkmasına yol açtı. Bu sınıfın mensupları, genellikle çok çalışan, çok iyi eğitim almış insanlardan oluşuyor. Ya kendi yetenekleri ile zengin olmuşlar ya da servetin ikinci nesil temsilcileri. Uluslararası rekabetin zor şartlarında belirtilen özellikleri ile başarılı oldukları inancıyla oyunu kazananın kendi hakları olduğunu düşünüyorlar ve kendileri kadar başarılı olmayanlara karşı ikircikli duygular taşıyorlar. Sosyal akışkanlığı mümkün kılan kurumlara sıcak bakıyorlar ama o kurumların yaşaması için gerekli olan ekonomik faydanın paylaşımı konusuna (Ör: Vergi) mesafeliler. Kendi eşdeğerlerinin bir araya gelmesiyle oluşan zümrenin milliyeti adeta yok. O sınıfa ait bir birey New York, Hong Kong, Moskova veya Mumbai’yi esas ikamet adresi olarak benimsemiş olabiliyor ama bunun onlarca fazla bir önemi yok çünkü kendi aralarında ulusal sınırları olmayan farklı bir sanal ülke kurmuş gibiler.

Citigroup bireysel bankacılık danışmanları müşterilerine şahsi portföylerini, bu süper zenginlerinkini örnek olarak şekillendirmelerini tavsiye ediyor. Onlara göre dünya iki bloktan oluşmakta; plütonomi ve diğerleri. Bir plütonomide, Amerikalı veya İngiliz tüketici diye bir şey yok. Sayıları, kazandıklarının ve tükettiklerinin büyüklüğü ile kıyaslanamayacak kadar az olan zengin tüketiciler ve “diğerleri” var. Toplumun “zenginler ve diğerleri” diye ikiye bölündüğünü gören Citi’ciler, “Kum Saati Teorisi” diye bir kuram geliştirmişler. Buna göre, ya plütokratlara dönük süper lüks tüketim malı üreten şirketlerin hisse senetleri alınmalı ya da “diğerlerine” hitap eden ucuzcu firmalarınkiler. Çünkü orta sınıf, kum saatinin ortası gibi giderek zayıfladığından, bu sınıf için üretim yapan kuruluşların da zayıflaması kaçınılmazdır. Veriler bu teoriyi doğruluyor. Citigroup’un bu görüşü ortaya attığı 2009 yılının Aralık ayı ile 1 Eylül 2011 arasındaki dönemde, içinde Saks’ın da bulunduğu zengin kesime hitap eden

şirketlerle, içinde Family Dollar'ın bulunduğu dar gelirli kesime hitap eden şirketlerin hisse senetleri % 56,5 değerlenmiş ancak aynı dönemde Dow Jones endeksi sadece % 11 artmıştır.

İLK YALDIZLI ÇAĞ

2010 yılında vefat eden Angus Maddison, en büyük özelliği sayılarla oynamak, onları sağdan sola, yukardan aşağıya yorumlamak olan bir ekonomi tarihçisiydi. Bu yorumlar sayesinde dünya hallerinin daha iyi anlaşılabilceğini savunan Maddison, hayatının 60 yılını küresel ekonominin son 2000 yıllık tarihinde meydana gelen değişimleri araştırmaya adanmıştı. Ortaya koyduğu ilginç bulgulardan biri, özellikle Batı dünyasında ve onun "uzantıları" diye tanımladığı ABD, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'da 19. YY 'da meydana gelen değişimlerle ilgilidir. Buna göre MS 1 ile 1000 yılları arasında Batı Avrupa ekonomisi her yıl ortalama % 0,01 oranında küçülüyordu. MS 1000 yılının dünya sakinleri, 1000 sene önceki hemcinslerine oranla fakirleşmişti. 1000 ve 1820 yılları arasında Batı Avrupa'da yıllık % 0,34, "uzantı"larda % 0,35'lik büyümeler yaşandı. Sonrasında dünya hepten değişti. 1820 ile 1998 yılları arasında Batı Avrupa yıllık ortalama % 2,13, "uzantı"lar % 3,68 büyüdü. Bu, sanayi devriminin bir sonucuydu. Zenginleşmişti ama sanayileşmiş ülkeler ile bunu başaramayanlar arasındaki fark da açılmıştı. Aradan neredeyse 200 yıl geçtikten sonra, yükselen ekonomilerin ortaya çıkmasıyla, bu farkın bir gün kapanabileceği ihtimal dâhiline girdi.

Zenginliğin büyük sosyal bedeli ise tarıma dayalı ekonomiden sanayiye dayalı ekonomiye geçiş sırasında yaşanan toplumsal çatlama şeklinde kendini gösterdi; güç belâ öğrenilmiş bazı mesleki beceriler birden işlevsiz kalıverdi. Sanayi devrimi, kendi plütokratlarını (bunlar Robber Barons¹ = Soyguncu Baronlar olarak anılır) yarattı. O ayrıcalıklı sınıf ile "diğerleri" arasındaki uçurum da bunun sonucunda meydana geldi.

Soyguncu Baronlar, toplumun kazananlar ve "diğerleri" diye ikiye bölünmesini, sanayi devriminin kaçınılmaz ve doğal bir sonucu olarak görüyordu. Pittsburgh'lu çelik kralı Andrew Carnegie'nin bu konudaki yorumu şöyledir: "Değişimin bu doğal sonucunu hepimiz kabullenmeliyiz. Evet, adaletsizlik var ama ticari ve sınai faaliyetlerin küçük bir zümrenin elinde toplanması ve bu zümre mensupları arasındaki rekabet, sadece faydalı değil, ilerleme yarışının geleceği için gereklidir de..."

Sanayi devriminden önce Amerika'da birbirine oldukça yakın olan toplumsal sınıflar, devrimden sonra yaşanan birinci "Gilded Age"² = Yıldızlı Çağ" boyunca katı kastlara bölündü. Kalabalık işçi kesimi ile az sayıdaki işverenden oluşan kesim birbirinden koptu, bu kopuş beraberinde güvensizliği getirdi. Oysa ABD'nin kurucu babalarında T. Jefferson, ülkesinde yoksul olmamasıyla övünür, hali vakti yerinde olanların Avrupa'daki zenginlerin yanında çirak bile olamayacağını söylerdi. Jefferson'a göre, Amerikalı zenginlerin, dar gelirlilerden tek farkı biraz daha yüksek düzeyde konfora sahip olmalarıydı, o kadar. Tarihçi Tocqueville,

¹ Robber Barons = Soyguncu Baronlar: Bu tabir, 18.YY sonlarında, insanları ve doğal kaynakları istismar ederek ve yönetim kadroları ile yolsuzluk ilişkileri kurarak şahsi servetlerini inanılmaz boyutlara taşıyan Amerikan iş adamları için kullanılır.

² Gilded Age = Yıldızlı Çağ: İlk olarak Mark Twain'in C.D. Warner ile birlikte yazdığı "The Gilded Age" romanında kullanılan bu tabir, 1870 ile 20.YY'ın başları arasındaki dönemde ABD'de yaşanan muazzam ekonomik büyüme sürecindeki eşitsizlikleri anlatmak için kullanılır. Bu dönemde bir yandan zenginlik artarken, toplumun alt katmanlarında büyük bir yoksulluk hüküm sürüyordu. Tabir, altın yaldızla kaplı görüntünün altındaki ciddi sosyal sorunlara işaret eder.

o yıllarda ABD'yi ziyaret etmiş ve ülkedeki eşitlikçi yapıdan çok etkilenmişti. Bahsedilen bu şahsiyetlerin gözünde, 18.YY ve 19.YY başlarındaki ABD, gelir piramidinin tepesindeki % 2'lik kesim hariç bugünün İsveç'i gibi olmalıydı. % 2'lik kesimde yer alan plantasyon sahipleri ise, İngiltere'deki toprak sahibi soylular ile mukayese edildiklerinde, onların yanında tarım işçisi gibi kalırlardı.

Sanayi devrimi sürecinde, ekonomik alandaki eşitlikçi yapı gerilerken siyasi alanda eşitlikçilik yükselişe geçti. İlerici ve popülist hareketler ivme kazandı, devletin denetlemeci rolü arttı, homurdanmakta olan geniş kitleleri memnun edecek vergi düzenlemeleri getirildi. Birkaç on yıl sonra patlayan Büyük Bunalım, plütokrat kesimi daha da sıkacak tedbirlerin alınmasına yol açtı. 1944 yılına gelindiğinde, yüksek gelirli olanların vergi oranı % 94'e ulaşmıştı, oysa 1897'de gelir vergisi diye bir şey yoktu.

Sınıf savaşları Avrupa'da Marxizmin yeşermesine yol açtı. ABD'de F. D. Roosevelt tarafından uygulamaya sokulan New Deal (Yeni Düzen/Anlaşma) ve Avrupa'da devletçe sağlanan sosyal yardımların giderek artması, bir anlamda yayılan kızıl tehdidin önünü kesmek içindi. % 99 tarafından yutulmaktansa, onlarla bir anlaşmaya gitmek tercih edilmişti. Ne gariptir ki, proletaryanın durumunu düzeltmek amacıyla yola çıkan Bolşevikler döneminde Sovyet blok, bir diktatoryaya dönüştü ve işçi kesiminin yaşam standartları, Batı'daki sınıfaşlarının gerisine düştü. ABD'de ise, plütokratlarla, diğerleri arasındaki uzlaşma işe yaradı. 1940 ile 1970 yılları arasında ABD gelir piramidinin tepesindeki % 1'i ile diğerleri arasındaki uçurum daraldı; tepe % 1'in toplam ulusal gelirden aldığı pay % 15'den % 7'nin altına düştü. 1947 ile 1977 yılları arası, Amerikan orta sınıfı için gelecekleri bakımından güven ve umut dolu olabilecekleri bir altın çağ idi. Batı Avrupa'da da, güçlü ekonomik büyüme, yüksek vergiler ve yaygın sosyal refah uygulamaları gibi unsurlarla bir araya gelmiş, böylece ABD benzeri bir ortam oluşmuştu.

1970'lerde işler tepeden tırnağa değişmeye başlayacaktı. Bu değişimi tetikleyen dinamiklerin başlıcaları teknoloji devrimi ve küreselleşme idi. İkiz dinamiklerin yarattığı değişim, Batı dünyası ve uzantılarında, sanayi devriminin meydana getirdiği ölçüde büyük bir büyüme sağlamadı ise de % 2-3 oranında bir yıllık ortalamanın sürekliliğini mümkün kıldı. Bu bile tarihsel açıdan bakıldığında çok büyük bir oran sayılmalıdır.

Esas değişim, Çin, Hindistan gibi gelişme yolundaki ülkelerde yaşandı. 1820 ile 1950 yılları arasındaki uzun sürede bu iki ülkedeki kişi başına milli gelir neredeyse hep aynı kaldı. 1950 – 1973 arası % 68, 1973 – 2002 arasında ise tam % 245 arttı ve mali krize rağmen artmaya devam ediyor!

Amerikan orta sınıfını umutlandıran dönem, R. Reagan'ın (İngiltere'de M. Thatcher'in) iş başına gelmesiyle tersine dönmeye başladı. Yüksek vergi diliminde yer alanların vergileri büyük ölçüde düşürüldü (% 70'den, % 28'e), sendikalar dizginlendi, sosyal yardım harcamaları tırpanlandı ve devletin ekonomideki kontrolü iyice gevşetildi. Bu politikalar dünya ölçeğinde yayıldı, serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesi komünizmin çökmesine yol açtı. Böylece piyasa ekonomisi, işe yaradığı kanıtlanmış tek sistem olarak rakipsiz kaldı. Kızıl tehlike bir tehdit olmaktan çıkınca serbest piyasa yanlıları, daha da cesaretlenerek küreselleşmeyi destekleyen uluslararası kurumları ortaya çıkardı. Bu ortam, plütokrat

sınıfının bir kez daha yükselişe geçmesine yol açacaktı ama bu kez ülke bazında değil, küresel ölçekte...

Gelir dağılımı adaletsizliğini inceleyenler, tepedeki % 1'lik kesimin yükselişini, hangi ideolojik bakış açısıyla baktıklarına bağlı olarak üç farklı şekilde izah ediyorlar. Reagan'cılara göre bu yükselişin kişilerle ilgisi yok, olay tamamen teknoloji devrimi ve küreselleşmeyle ilgili. 1950 yılında otomotiv sanayiinde gerçekleştirilen ve işçilerin grev yapmamaları şartına bağlı olarak daha geniş sağlık ve emeklilik hakları elde etmeleri konusundaki Detroit Uzlaşması aleyhtarı liberallere göre, gelir adaletinin bozulma nedeni siyaset. Plütokrasinin zirvesindekiler ise her iki tezin de doğru olduğunu söylüyor.

Tezlerden hangisinin doğru olduğu daha epey tartışma kaldırır ama tartışmasız olan gerçekler şunlardır ki, teknoloji devrimi ve küreselleşme, tepedeki % 1'in daha da zenginleşmesine ve siyaseten güçlenmesine yol açıyor. Detroit Uzlaşmasının çökmesi sonucu zengin kesimin üzerindeki vergi yükünün ve devlet denetiminin azalması, oyunun kurallarını, kazananlar lehine değiştiriyor, bu da 1. Yıldızlı Çağa dönüşün işaretlerini veriyor.

BRIC³ ÜLKELERİNİN SAHNEYE ÇIKIŞI VE İKİZ YALDIZLI ÇAĞ

19.YY'daki sanayileşme devrimi, ABD'de yıldızlı yılları ve o yılları yöneten Soyguncu Baronları ortaya çıkarmıştı. Günümüzde dünya ekonomisi teknoloji devrimi ve küreselleşme ile farklı bir yapıya evrilirken, yeni bir yıldızlı çağa, yeni bir plütokrasi takımı ile giriyoruz.

Sanayileşmiş Batı dünyası için bu ikinci Yıldızlı Çağ oluyor, yükselen ekonomiler için ise birincisi. Yükselen ekonomilerde işin kaymağını şüphesiz tepedekiler yiyor ama değişim milyonlarca insanı, dar gelirlilikten çıkarıp orta sınıfa terfi ettiriyor, yüz milyonlar ise fukaralığın pençesinden kurtulmaya başlıyor. Ekonomistler bu eş zamanlı yıldızlı çağ oluşumunu yeni teknolojilere olduğu kadar komünizmin çöküşüne ve dünyadaki liberal uygulamaların zaferine bağlıyorlar. Bunun, her şeyden öte, siyasi bir devrim olduğu konusunda aynı fikirdeler. Massachusetts Institute of Technology (MIT) öğretim görevlisi İstanbullu ekonomi profesörü Daron Acemoğlu'na göre, gelişmekte olan ekonomilerdeki – özellikle Çin ve Hindistan – hızlı büyüme, Batı'daki siyasi ve teknolojik uygulamalar sonucunda birçok işin, sözü edilen bu ülkelerdeki orta derecede beceriye sahip işçi ordusu tarafından yapılabilir duruma gelmesi sayesinde gerçekleşti. "Bu nedenle" diyor Acemoğlu, "Gelişmekte olan ülkelerin ilk Yıldızlı Çağı, Batı'nın ilk Yıldızlı Çağına oranla çok daha hızlı ilerliyor. 1950'lerde, Hindistan'da iş gücü ucuzdu ama Batı dünyası bu iş gücünü etkili biçimde kullanamıyordu. Şimdi durum farklı, Çinli ve Hintli işçiler dünya ekonomisi ile çok daha bütünleşmiş durumdadır ve bu yüzden çok hızlı bir ekonomik büyüme sağlayabiliyorlar".

İkinci Yıldızlı Çağını yaşayan Batı dünyasında, teknolojik devrimin bir sonucu olarak, mavi yakalılarının yerini robotlar, beyaz yakalılarının yerini ise bilgisayarlar alıyor. Bir yandan ikinci Yıldızlı Çağını yaşamakta olan Batı dünyası, bir yandan da ilk Yıldızlı Çağını yaşamakta olan gelişme yolunda yolundaki ülkeler, hüküm süren değişimden yararlanıyor. Eğer Dallas veya Duesseldorf'ta bir şirket sahibi iseniz, köylülükten şehirlileşmeye evrilen bir yükselen ülke işçisini mutlaka istihdam ediyorsunuzdur.

³ BRIC Ülkeleri: Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin

Batılı plütokratların durumu iyi. Çünkü hem 19.YY Soyguncu Baronlarının sürdüğü sefayı, hem 21.YY teknoloji zenginlerinin keyfini eş zamanlı olarak sürdürüyorlar ama olan, iki Yıldızlı Çağı aynı anda yaşamak zorunda kalan orta sınıfa oluyor. Başı sıkışan eğer bir şirketse, işçi çıkarıyor, maaşları kısıyor, işini başka ülkelere taşıyor, bir biçimde paçayı sıyırıyor, en azından seçenekleri daha fazla. Ama işçiler için durum vahim! Bir yandan pasta büyüyor ama bir yandan da o pastadan pay alanların dilimi ufalıyor. Daha iyi bir eğitim alın, daha iyi yerlere gelin demek kolay, bunu kırkıncıdan, ellisinden sonra yapmak zor. Bu yüzden son 15 yılda en büyük sıkıntıyı orta sınıflar çekti.

ÇİN SENDROMU

Gelir dağılımı adaletsizliğini inceleyen Amerikalı ekonomistler ana nedenin teknoloji devrimi olduğu konusunda uzlaşsalar da ABD iş gücü piyasasının verilerini derinlemesine araştıran “Çin Sendromu” kitabının yazarları, ana sebebin küreselleşme ve özellikle Çin’le yapılan ticaretin çok daha etken olduğunu söylüyorlar. ABD imalat sektöründeki mavi yaka iş kayıplarının dörtte birini bu nedene bağlıyorlar ve ekliyorlar; “Çin sendromu sadece iş kayıpları yaratmakla kalmıyor, maaşlar düşüyor ve umutlarını yitiren insanlar artık iş aramaz oluyor, ortalama hane gelirleri hızla azalıyor, devletin işsizlik sigortası ödemeleri yükseliyor”. Üst kademelerde iyi gelir getiren işler var, en alt düzeyde gelir sağlayan işlerde de fazla bir fark yok ama orta düzeyde gelir getiren işler hızla azalıyor ve orta sınıf güç kaybediyor. Bazı yazarlar buna işgücü piyasasının “ballı ve b..tan işler” olarak ikiye bölünmesi diyorlar. Ortadaki işlerin nasıl yok olduğuna dair bir örnek: 2006 yılında, iPod üretimi için, cihazın icat edildiği ülke olan ABD’de 13.920 işçi çalışırken, ABD dışında neredeyse bunun iki misli (27.250) işçi çalıştı (Bunların 12.270’i Çin’de, 4.750’si Filipinler’de, kalanı diğer ülkelerde).

Bu gerçeğe fazla şaşırılmamış olabilirsiniz, bir de şuna bakın: iPod işinde çalışan 13.920 ABD’li işçi emekleri karşılığında toplam 750 milyon \$ kazandı. Buna karşın, ABD dışında aynı işi yapan 27.250 işçi toplam 320 milyon \$ kazandı. Bu eşitsizliğe, ABD’deki iPod çalışanları açısından biraz daha yakından bakalım; toplam 13.920 ABD’li çalışanın yarısından fazlası (7.789), lojistik, destek, perakendecilik gibi mesleki uzmanlık gerektirmeyen alanlarda görevliydi ve toplamda 220 milyon \$ para yaptılar. Esas parayı götürenler, mühendisler ve sair uzmanlar oldu, tam 530 milyon \$ kazandılar. Bu meblağ, iPod işinde çalışan 27.250 yabancı işçinin kazandığının toplamından bile bir hayli fazla. Ne demiştik? Ballı ve b...tan işler...

ABD’de teknolojik devrime ve küreselleşmeye karışık duygularla bakan birçoklarının endişesi, parlak Amerikan beyinleri tarafından icat edilen birçok yeniliğin, ABD dışında, içeride olduğundan daha fazla istihdam yaratması. Küreselleşmenin bazı ülkelerde gelir dağılımı adaletsizliği yarattığı kabul edilse de büyük resme bakıldığında ekonomideki büyüme etkisiyle yoksul kesimi varsıllık yönünde hareketlendirdiği, birçok saygın bilim adamınca kabul ediliyor. Goldman Sachs’ın tahminlerine göre, BRIC ve N-11⁴ ülkelerinin ekonomileri geliştikçe, 2030 yılına kadar dünya orta sınıfına 2 milyar yeni katılım olacak.

⁴ N-11 : “Next Eleven = Bir Sonraki Onbir Ülke” anlamında kullanılıyor ve şu ülkelerden oluşuyor; Türkiye, Bangladeş, Mısır, Endonezya, İran, Meksika, Nijerya, Pakistan, Filipinler, Güney Kore, Vietnam.

Birbirleriyle iletişim kurma özellikleri sayesinde insan unsuruna giderek daha az ihtiyaç duyan makinelerin zenginliği yarattığı aşikâr ama artan refahın daha adil biçimde dağıtılması, üzerinde durulması gereken esas zorluğu teşkil ediyor.

MUTLU KÖYLÜLER, MUTSUZ MİLYONERLER

Yaygın inanişin aksine, belli bir asgari eşik aşıldıktan sonra fazlalaşan gelirin insan mutluluğunu artırmadığı ortaya çıkmakta. 2006 yılında Gallup tarafından yapılan ve “Mutsuz büyüme paradoksu” diye adlandırılan anketin sonucu böyle. Örnek Çin’den verilmiş; şehirlere göçen köylüler zenginleşmiş ama bu onları köylerinde olduğundan daha mutlu hale getirmemiş. Mucize ekonomilerin hemen hepsi için aynı sonuç geçerli. Bu çelişkiyi tam olarak izah eden bir çalışma henüz ortaya çıkmadı ama genellikle hızlı ekonomik gelişmelerin, adaletsizliği ve belirsizliği de beraberinde getirdiği düşünülüyor.

Avusturya kökenli ABD’li ekonomist ve siyaset bilimci J. Schumpeter (1883-1950), bu duruma “yaratıcı tahribat” diyor ve ekonomik oynaklığın (volatilité), kaybedenler üzerinde yıkıcı etkileri olduğunu, kazananları bile tedirgin ettiğini söylüyor.

Yükselen piyasalarda bu durum psikolojik olmaktan ibaret değil. Batı dünyasındaki ilk Yıldızlı Çağda olduğu gibi, sermaye ile işgücü, varıl ile yoksul arasındaki bir sürtüşme bu.

KAZANANLAR

Saygın bir gelir dağılımı araştırmacısının konuyla ilgili olarak, ABD’nin son yüzyılı üzerine yaptığı bir saptama var. Buna göre, 1920 ve 1940 yılları arasında ülke gelirin % 45’i, tepedeki % 10’luk kesime gidiyor. İkinci dünya savaşı döneminde bu oran % 33’lere düşüyor ve 1970’lerin sonlarına kadar böyle devam ediyor. Bu yıllardan sonra oran zenginler lehine hızla yükseliyor, 2006 yılına gelindiğinde tepedeki % 10’luk kesim ulusal gelirin % 50’lik kısmını elde eder hale gelmiş oluyor. Ama esas değişim, tepedeki % 10’un kendi içinde! 2002 ile 2006 arasında meydana gelen büyümenin yarattığı gelirin ¼’ü tepedeki % 1’e gidiyor. Yani sosyal uçurum sadece zenginle fakir arasında değil, zenginle çok zengin arasında da fazlasıyla genişliyor.

Credit Suisse’nin hesaplamalarına göre dünyada, net şahsi varlıkları 1 milyon \$’ı aşan 29,6 milyon insan yaşıyor (dünya nüfusunun yaklaşık % 0,5’i). Bunların % 37,2’si Avrupa’da, % 37’si Amerika’da, % 19,2’si Çin – Hindistan hariç Asya ve Pasifikte, % 3,4’ü Çin’de, gerisi Hindistan, Afrika ve Latin Amerika’da yaşıyor. 2011 verilerine göre, serveti 100 milyon \$’ı aşan 84.700 zengin ise % 44’ü ABD’de, % 28’i Avrupa’da, % 15’i Çin ve Hindistan’da, gerisi Asya – Pasifik’te yaşıyor. Süper zenginlere gelince, % 42 ile ABD en başta (35.400), Çin % 6,4 ile ikinci sırada (5.400), bunları sırasıyla Almanya (4.135), İsviçre (3.820), Japonya (3.400), Rusya (1.970), Hindistan (1.840), Brezilya (1.520), Tayvan (1.400), Türkiye (1.100), ve Hong Kong (1.030) takip ediyor.

ABD’de finansal krizi takip eden 2009 – 2010 toparlanma döneminde elde edilen kazancın % 93’ü, tepedeki % 1’lik kesime gitmiş. Söz konusu % 93’ün % 37’si ise en tepedeki % 0,01’lik kesimi temsil eden plütokratların olmuş. 2009 yılında ABD’nin en çok kazanan 25 Hedge Fonu yöneticisinin beherinin ortalama kazancı 1 milyar \$’ı geçmiş.

PLÜTOKRAT KÜLTÜRÜ

ADINI HİÇ DUYMADIĞINIZ EN MEŞHUR AMERİKAN İKTİSATÇISI

Adını muhtemelen hiç duymadığınız Henry George, 19.YY'da yaşamış çok sevilen bir iktisatçıydı. Yaşadığı dönemdeki şöhretini ancak T. Edison ve M. Twain gibi ünlüler gölgeleyebiliyordu. 1879 yılında yayınlanan Progress and Poverty = Kalkınma ve Yoksulluk adlı kitabı 3 milyon satmış, onlarca dile çevrilmişti. Denizcilikten, gaz sayacı okuyuculuğuna, yazarlıktan, politikacılığa bir sürü işe girip çıkan George, çok küçük bir farkla kaybettiği New York Belediye Başkanlığı seçimlerine ikinci kez adaylığını koymuş, büyük ihtimalle bu kez kazanacağı seçimlerden dört gün önce vefat etmişti. New York Times, Lincoln'ın cenaze töreninin bile onunki kadar görkemli ve kalabalık olmadığını yazmıştı.

George'a göre sanayi devriminin en gizemli iktisadi sonuçlarından biri, refahı adil biçimde dağıtamaması olmuştur. Kazananın her şeyi götürdüğü ortamda gaz lambaları ile aydınlatılan sokakları üniformalı polisler koruyordu ama o sokaklarda sayılamayacak kadar çok dilenci, üç beş kuruşun peşinde, gelene geçene avuç açıyordu. George'un bu duruma koyduğu teşhis alabildiğine basitti; yenileşimin (inovasyon) meyvelerini mülk sahipleri yemekteydi. Çağdaşı Karl Marx, kalkınma ve yoksulluğun Avrupa versiyonuna toptancı bir yaklaşımla bakıyor, suçu özel mülkiyete atıyordu. George'ın, sanayileşmeyle, serbest ticaretle, devlet müdahaleciliğinin az olması gerektiği fikriyle bir problemi yoktu. Onun derdi, sanayileşmenin ve şehirleşmenin kaymağını yiyip bu döngüye hiç katkı koymayan rantıye kesimiyleydi. Bir sistem olarak kapitalizmin kendisini değil ama 19.YY Amerikan kapitalizmini eleştirdiği için halk arasında çok sevilirdi, amacı ülkeyi Soyguncu Baronlardan kurtarıp Thomas Jefferson demokrasisine dönüş yapmaktı.

ÇALIŞAN ZENGİNLER

George'un acımasızca eleştirdiği 19. YY rant zenginlerinin aksine günümüzün plütokratları genellikle çalışan kesimden çıkıyor. Buna Süryani asıllı Meksikalı mültimilyarder Carlos Slim ve Rus oligarkları da dahil. Evet, bunlar da rant peşindeler ama servetlerini atalarından kalan mülklerden değil çalışarak elde ettikleri mülklerden çıkarmaktalar.

İktisat tarihçisi P. Lindert'in bulgularına göre 1916 yılında Amerika'nın en zengin % 1'i, kazançlarının sadece beşte birini maaşlı işlerden elde ediyordu, 2004 yılında bu oran üçe katlandı, tepe % 1'in kazançlarının % 60'ını bordro gelirleri oluşturur hale geldi. Dolayısıyla, 20.YY'da gelir hiyerarşisinin tepesindeki sermaye sahipleri (rantiyeler) yerlerini üst düzey yöneticilere (çalışan zenginler) bırakmış oldu. Tepedeki % 1'in gelir yapısındaki, rant kazançlarından, bordro kazançlarına doğru kayma, kazananın her şeyi götürdüğü türden bir ekonomik işleyişin meydana çıktığı döneme denk geldi.

Forbes'ın 2012 yılı için yaptığı milyarderler sıralamasındaki 1.226 kişiden 840 adedi zenginliklerini kendileri yaratanlardan. Aristokrat değiller. İktisadi liyakate sahip, refahı tüketmek kadar refah yaratmakla da meşgul olan insanlar. Küresel plütokratlar, lüks yaşantılarını çok çalışmalarının ödülü olduğu için hak edilmiş sayıyorlar.

Dünya genelinde de benzer bir durum var. Hindistan'ın kırsal kesimlerinde hâlâ varlıklarını sürdüren ve kast sisteminin en diplerinde yer alıp üsttekilerle aynı kuyunun suyunu bile paylaşması yasaklanmış Dalit'ler arasından dahi, açık deniz sondaj kuleleri yapımcısı Ashok Khade gibi mültimilyarderler çıkabiliyor. Khade, kendi ifadesine göre, kast sistemiyle mücadelesini, kapitalizm vasıtasıyla sürdürüyor.

TEKNOLOJİ KURTLARININ (ALFA BİREYLER) YÜKSELİŞİ

Teknoloji Kurtlarının en yaygın biçimde yaşadıkları ortam, tabii ki kültürünü ve ekonomik motorunu yarattıkları yer olan Silikon Vadisi ama bu tür bireyler, plütokratların olduğu her yerde var. Teknoloji taşeronluğunun icat edildiği Hindistan'ın Bangalore kentinde sürüler halinde dolaşırlar. Rusya'nın doğal kaynaklarını ele geçiren oligarklar ise, ahbap çavuş ilişkilerinin yarattığı plütokrat türünün tipik birer örneğidirler. Bu oligarkların en önemli yedi tanesinden altısı, bilimsel alanlarda üst düzey diplomalara sahiptir. Meksikalı Carlos Slim, mühendislik eğitimi almıştır ve servetini sayıların dilinden iyi anlamasına atfeder.

Teknoloji kurtlarının süperlerinden biri, çocukların hangi dalda eğitim almaları konusundaki tavsiyesi sorulduğunda duraksamadan "istatistik" demiştir. Ona göre verileri analiz etme yeteneği 21. YY'ın en aranan becerisi olacaktır. Alfa bireylerin gelir piramidinin tepesindeki % 1'in içine tırmanmaları çok iyi eğitim almış olmalarındandır. Bu da gösteriyor ki iyi bir eğitim, geleceğe dönük olarak yapılabilecek en verimli yatırımlardan biridir.

Teknoloji ile eğitim arasındaki etkileşim gelir dağılımını şekillendirir. 19.YY'da yaşanan ilk Yıldızlı Çağda teknolojik ilerlemeler, eğitim alanındaki iyileşmelerden daha hızlı cereyan ediyordu. Bunun neticesinde, o zamanın ölçülerine göre iyi bir eğitim almış iseniz, (lise mezuniyeti iyi bir eğitim sayılırdı. Unutulmasın, yukarıda sözünü ettiğimiz Henry George, 14 yaşındayken okulu terk etmişti) kazancınız eğitimsiz işçilere oranla daha yüksek oluyor, taban maaşınız üzerine bir de eğitim munzam ödentisi (primi) alabiliyordunuz. Sonraki elli yıl boyunca Amerika, kamu orta eğitimine muazzam yatırım yaptı, eğitimdeki ilerleme hızı, teknolojik ilerleme hızını yakaladı, eğitilmiş insan sayısı artınca da taban maaşlar ile primli maaşlar arasındaki makas daraldı. Ne var ki son otuz yılda eğitimin hızı kesildi, teknoloji ise aldı başını gitti. Bu ortamda Alfa Bireyler doğal olarak kıymete bindi. 1979 ile 2005 yılları arasındaki dönemde üniversite mezunlarının maaş primleri, lise mezunu olanlara göre iki mislinden fazla arttı ve gelir dağılımı dengelerini fena halde bozdu. Lisansüstü eğitim alanlar bu farkı daha da açtı. Çok nitelikli eğitim sahibi olanlar ise, kazananın her şeyi götürdüğü bir sistem içinde aşırı biçimde ödüllendirildiler. ABD'nin en saygın üniversitelerinde (Ivy League⁵) okuyan birinci sınıf öğrencilerinin sayısı (27 bin civarı), üniversite çağındaki toplam öğrenci sayısının % 1'i kadardır. İşte, gelir piramidinin en tepesindeki % 1'in içinde yer alacakların en kuvvetli adayları bunlardır.

Öğrencilerin, kendilerine bu kategoride yer açmak için söz konusu üniversitelere kapağı atmaları ise iyice zorlaştı. Çünkü böylesi nitelikli bir eğitim genellikle, aileden kalacak mirasa oranla daha yüksek bir gelir vaat ediyor. Bu nedenle olsa gerek, ailelerin evlâtlarını bu üniversitelere sokmak için çılgınca bir yarışın içinde olduklarını da belirtmek gerek. Çok iyi bir not ortalaması, saygın bir üniversiteye girmenin garantisi değil artık, farklılaşarak

⁵ Ivy League: ABD'nin kuzey doğusunda bulunan ve 8 vakıf üniversitesinden oluşan birlik. Üye üniversiteler şunlardır: Brown, Columbia, Cornell, Dartmouth, Harvard, Princeton, Pennsylvania, Yale

diğerlerinden ayırışmak da gerekiyor. Harvard Üniversitesi rektörünün yakın bir geçmişte verdiği röportajdan bir alıntı yapalım; “Bir keresinde, belli bir bölüme, notları olağanüstü iyi olan birçok aday içinden sadece bir tanesini seçecektik. Çincenin Mandarin lehçesini konuşabilen bir çocuk vardı, ailesinin desteğiyle büyük paralar harcıyıp, rakiplerinden ayırışmak için bu konuda özel ders almıştı. Onu kabul ettik tabi, yazık oldu diğerlerine”.

HERKESİN İKİNCİ BİR ŞANSI OLMUYOR

Ekonomideki hızlı değişim süreci, start takozundan hızlı çıkış yapamayanlarla, ilk birkaç tur boyunca yanlış yöne koşanlara ikinci bir şans vermiyor. Şartlar o denli hızlı değişiyor ki, tecrübe, kişinin sahip olmakla övünebileceği bir özellik olmaktan neredeyse çıktı. İnternet üzerinden satış yapan Şikago merkezli Groupon’un üst düzey bir yöneticisi, Wall Street Journal benzeri önemli kurumlardan transfer ettikleri elemanlardan bile beklediği performansı alamadığından yakınıyor. Söyledikleri; “Bunlara bildiklerini unutturmak, yeni bir şey öğretmekten daha zor!”

İş dünyasının belirsizlikleri, en başarılı çalışanlara dahi her an işini kaybetme korkusu yaşıyor bu da onları mutsuz ediyor. Erken yaşta elde edilen başarılar ise ekonomideki dengesizlik ve belirsizliklere karşı faydalı bir güvence.

SERMAYENİN ÖKSÜZLERİ

Hızlı yaşayan süper seçkinler için haftanın dört gününü evden uzaktan geçirmek adeta bir statü sembolü. Yazar N. S. Turow, “Uçan Sınıf” diye tanımladığı bu kesimin mensuplarına “Sermayenin Öksüzleri” adını yakıştırmış. Aile yaşantıları yok gibi, en büyük güdüleri, iş anlaşmaları ve piyasaların durumu. New York’daki bazı borsa uzmanları çalar saatlerini Frankfurt borsasının açılış saatine ayarlayıp öyle yatıyor, bazıları uyumuyor bile, uyku kaçırıcı ilaçların kullanımı da çok yaygın.

EGOLARI YIKAN BİR MAKİNE

Süper seçkinlerin yaşadıkları zirvelerde kalıcı olma süreleri giderek kısalıyor. Fortune 500 CEO’larının belli bir firmadaki ortalama çalışma süreleri son on yılda, 9,5 seneden 3,5 seneye düşmüş vaziyette. Kendi şirketinin patronu olmak da kişiyi piyasaların belirsizliğine karşı koruyamıyor. Piyasalar, adeta egoları paramparça eden bir makine. Kendilerine kâinatın efendileri sayan finansman dâhileri, tek bir hatalı yatırımla milyonlarını kaybedip kendilerini cehennemden en sıcak yerinde bulabiliyorlar. Sapına kadar laik bir kişilik olan Soros, kendi elemanlarına yatırımlarda yapılacak hataların “Günah” olduğunu anlatıyor.

Süper elitlerin kafa yapısını anlayabilmek için önce o kişilerin endişe dolu bir yapıları olduğunu ve belirsizlikler içindeki bir dünyada, çok ağır bir tempo ile çalıştıklarını kabul etmemiz gerekiyor. Bu insanlar, sadece şahsi çıkarların peşinde koşan bencil bireyler olmadıkları iddiasındadır. Örneğin Google’ın şirket düsturu “Şeytan olmayın!” şeklinde dile getiriliyor. Şirketin kurucularından şimdiki CEO Larry Page, hayırlı işlerin hâmisî olduklarını şu örneklerle belirtir; arama motoru sayesinde elde edilen bilgiler birçok hayatı kurtarmıştır, şoförsüz otomobil projesi ise, siyasetçilerin, sosyal ve insani yardım kuruluşlarının kurtarabileceğinden çok daha fazla hayatı kurtaracaktır. Page’e göre insanların Google’da çalışmak istemelerinin ana nedeni zengin olmak değil, dünyayı iyi yönde değiştirmek

arzusudur. Ona göre Silikon Vadisi, üniversite havası içerisinde, eşitlikçi ve liberal bir kültürün yeşerdiği vahadır.

Plütokratlar, serbest piyasaların, özgür insanlar anlamına geldiği inancıyla kapitalizmi bir özgürlük teolojisi olarak görürler. Onlara göre, ülkelerin ekonomileri özgürleştikçe, siyasi yapıları da özgürleşir.

Plütokratlar giderek kıtalararası bir sınıf haline gelmekte. Bu sınıfın mensupları, ait oldukları ülkelerdeki vatandaşlarından ziyade kendi aralarındaki ilişkiye önem veriyorlar. Adeta başlı başlarına bir ulus oluşturmuş vaziyettedirler. Davos olsun, Cannes film festivali olsun, Ascot at yarışları olsun, nerede uluslararası bir etkinlik varsa, dünya vatandaşı kimlikleriyle orada boy gösteriyorlar, uçmanın kolaylığıyla da bunu kolaylıkla yapabiliyorlar. İletişim kolaylıkları sayesinde dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar işlerini takip edebiliyorlar. Elbette kendi ülkelerinde olup bitenlerle de ilgileniyorlar ama küresel olaylar onların daha fazla ilgisini çekiyor. Mesele bir ülkeden bir ülkeye beyin göçü olayı olmaktan çıkmış durumda, söz konusu olan uluslararası bir beyin sirkülasyonu.

Süper seçkinler için ülkelerinin pasaportlarından çok, mezun oldukları üniversitenin diploması önemli. Çocuklarının eğitime de çok önem veriyorlar. Rus oligarkları bunu çocuklarının mezuniyet törenleri için üniversite bahçelerine helikopterleriyle inerek, gösterişli bir biçimde ifade ediyorlar. Çinli plütokratların yıllık harcamalarını 1/5'i çocuklarının eğitime gidiyor. Bu sınıfın mensupları evlâtlarının orta eğitimi için, uluslararası ölçekte arkadaş çevresi edinmeleri maksadıyla İngiltere'yi tercih ediyor. Yüksek eğitimin tartışmasız favorileri ise Amerikan Ivy League üniversiteleri. Artan sayıda beynelmile plütokrat, bağışlarıyla bu seçkin eğitim kurumlarını destekliyor ve karşılığını da, adlarının üniversitelerin sınıf odası, konferans salonu gibi mekânlarına verilmesi suretiyle alıyor. Bu önemli bir statü sembolü.

DÜNYA VATANDAŞLARI

Ulusların insan yapıları nasıl tek tip değilse, süper seçkinler de tek tip değil, kendi aralarında ayrışıyorlar ama gerçek anlamda küresel plütokratlar genellikle baskıcı ve istikrarsız yönetimlere sahip ülkelere çıkıyor (Örn. Ruslar ve Orta Doğulular). İngilizce ortak dilleri, bir kültür ortamı olarak da İngiltere'de yaşamayı seviyorlar. Bu ülkede değeri 2,5 milyon Pound 'un üzerindeki malikânelerin % 60'ı yabancıların mülkiyetinde.

Amerikalılar, iş dünyasının küresel elit yöneticileri arasına son katılanlardan. Beyin avcılarının verilerine göre İngilizler gerek kendi şirketlerinde yabancı CEO'lar çalıştırmak ve gerekse yabancı ülkelere CEO ihraç etmek açısından Amerikalılara göre üstünler ama yarışa sonradan katılan Amerikalılar arayı hızla kapatıyorlar. Değişim özellikle Wall Street'de belirgin. 2006 yılında önde gelen sekiz Wall Street bankasının sekizinin de CEO'ları Amerika doğumlu Amerikalılardan. Günümüzde bu sayı beşe düştü, bunlardan ikisi ise (Citigroup ve Morgan Stanley) Amerika dışında doğup büyümüşlerden.

1982 yılında General Electric'de işe başlayan günümüzün CEO'su J. Immelt, finansal balonların patladığı 2007 yılına kadar geçen 25 yıllık sürede dünya ekonomisini sürükleyen gücün, tartışmasız olarak Amerikan tüketicisi olduğunu söylüyor ve ekliyor "ancak, gelecek 25 yıllık süreçte bu değişecek. Küresel büyümenin motoru Asya'dan, orta sınıf saflarına 1

milyar yeni tüketici katılacak. Bu yüzden de, benim yerimi alacak yeni CEO'nun, yükselen piyasalara sahip bir ülkeden çıkması beklenmeli”.

Silikon Vadisi şirketlerinden birinin CEO'su, satışların % 90'ının ABD dışına yapıldığını ifade etti. Çalışanlarının da büyük bir bölümünün yabancı olduğunu söyleyen bu yönetici, bu durumun ABD'li işçiler için bir sorun olabileceğini ama işverenin yeni şartlara kolaylıkla ayak uydurabileceğini belirtti.

Efsanevi enflasyon savaşçısı ABD Merkez Bankası eski başkanı Paul Volcker, büyük Amerikan şirketlerinin kendilerini artık Amerikan değil uluslararası şirket olarak tanımladıklarından bahsederken, hükümetin bunlara iyi davranmaması halinde çekip başka ülkelere gitmelerinden tedirginlik duymaya başladığını söyledi. Diğer Amerikan şirketlerinin de hızla beynelmil bir kimlik kazanamaması halinde, yarışın gerisinde kalacaklarından endişeli. Bunun belirtileri var; küresel ticaret ve sermaye akışı hareketlerinde New York sıklıkla devre dışı kalabiliyor. Dünyanın en büyük metal şirketi bir Hint kurumu, en büyük Alüminyum şirketi ise Rusların elinde. Dünyanın en hızlı gelişen ve en büyük bankaları Çin, Rusya ve Nijerya'da, hepsi de yerel nitelikli kurumlar.

FİKİRLERİN ARİSTOKRASİSİ

Sanayi Devrimi henüz başlangıç evresindeyken Adam Smith, dünya ekonomisinde çok önemli değişimler meydana geleceğini öngörmüş, bunların başında da sermayenin mülk sahipliğinden çıkıp hisse senedi sahipliğine dönüşmesi olacağını söylemişti. 1776 yılında yazdığı *The Wealth of Nations = Ulusların Zenginliği* adlı kitapta şöyle devam eder Smith: “Toprak sahipleri, mülklerinin bulunduğu ülkenin vatandaşı olmak zorundadırlar. Oysa hisse senedi sahipleri dünya vatandaşlarıdır, hiç bir ülkeye bağlı olmak zorunda değildirler. Can sıkıcı vergilere tabi tutuldukları anda hisselerini alıp, servetlerini gönüllerince kullanabilecekleri başka ülkelere çekip gidebilirler”. Smith, seçkinlerin globalleşmesini tarif ediyordu adeta.

Statülerinin kamuoyu önünde tescillenmesi anlamında günümüzün süper seçkinlerini ne yat, ne özel jet, ne de Şövalye nişanı tatmin ediyor. Onların en çok öykündükleri statü sembolü, adından sıkça bahsedilen bir hayır kurumu vakfına sahip olmak. Bunu, dünyayı değiştirebileceklerini kanıtlamanın bir yolu olarak gördükleri için arzuluyorlar. Değişim yaratma potansiyeline sahip büyük vakıfların ana destekçiliğine soyunmuş onlarca plütokrat mevcut. İki örnek vermekle yetinelim; Afrika'daki hastalıklarla mücadele etmek için kurduğu vakıfla Bill Gates ve Newark'daki devlet okullarının kalkındırılması amacıyla kurulan vakfa yüz milyonlarca dolar bağışlayan Mark Zuckerberger. Bu çabalar, kıskanılmalı süper elitlerin toplumsal kabul görmelerinin, adeta fânilikten çıkarılıp azizlik mertebelerinde algılanmalarının bir yöntemi olarak görülüyor.

M. Bishop, servetlerin hayır işlerine harcanmasına “Filantro-kapitalizm” tanımını getirmiş. Yazar, aynı ismi taşıyan (*Philantro-Capitalism*) adlı kitabında, hayırseverlerce (philanthropists) servetlerin edinilmesi sırasında gösterilen liyakat ve çalışkanlığın, hayır işlerinin yönetilmesi sırasında da gösterilmesi halinde dünyanın olumlu anlamda nasıl değişebileceğine, sorunlarla nasıl baş edilebileceğine dair örnekler veriyor.

Özellikle Rus oligarkların sergilediği, özel jet edinmek, futbol takımı satın almak gibi “yeni zengin” davranışları, yerini, hayır işleri yapmak, sanatsal etkinliklere destek olmak gibi sosyal davranış biçimlerine bırakmakta. Artık ulusal kimliklerini bir kenara koymuş ve küresel kimlik haline gelmiş olan plütokratlar, söz konusu bağışları doğdukları ülkelere yapmaktan çok, sosyal ve hatta siyasi anlamda en büyük değişimi gerçekleştirebilecekleri alanlara yapmayı tercih ediyorlar.

FİLANTRO KAPİTALİZM

Siyasileşmiş plütokratlar, dünyayı yöneten elitlerin arasına hızlı bir katılım sürecindeler. Bunların arasında, şahsi servetlerini ülkelerindeki siyasi iktidarda yer alma adına harcayan Mike Bloomberg ve Mitt Romney gibilerini olduğu kadar, ideolojilerini başka bir ülkeye, bölgeye hatta dünyaya yayma adına harcayan G. Soros gibilerini de sayabiliriz. Soros’un, kurduğu Açık Toplum Enstitüsü vasıtasıyla tek başına komünizmin yıkılmasına yol açtığını söylemek abartı olur ama eski Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa ülkelerinde demokrasi ve çoğulculuğun yükselmesi hareketlerini fazlasıyla etkilediği çok açık.

Esas sorun siyasileşmiş plütokratların servetlerini, çıkar çatışmalı alanlarda harcaması. Örneğin, Koch kardeşler, dev rafinerilere, petrol boru hatlarına, orman ürünleri işleme tesislerine sahiptir. Bu ikili, hükümetin sanayii denetlemesine karşı çıkıyor, küresel iklim değişikliğine şüpheli gözle bakıyor ve servetlerinin hatırı sayılır bir bölümünü, çevreci kültürü zayıflatmaya dönük işlere harcıyorlar.

Yüksek gelir gurubunun vergilerinin artırılması gerektiğini savunan Warren Buffet bir istisna olsa da, ünlü zenginlerin, dar gelirliyle yönelik sosyal harcamaların azaltılması, üst dilim mükelleflerin vergilerinin düşürülmesi ve benzeri konularda ciddi lobi harcamaları yaptıkları da bilinen bir gerçek.

% 0,1, % 1’E KARŞI

Ukrayna’daki Turuncu Devrimi yakından izleyen İsveçli ekonomist Anders Aslund’a göre, ülkedeki siyasi baskılara artık tahammül edemeyen öğrencilerle, Rusya yanlısı politikalara karşı çıkanların direnişleri, devrimi tetikleyen unsurlardır ancak işin bir de üçüncü boyutu bulunur; milyonerlerle milyarderlerin çatışması! Ülkedeki ahbab-çavuş ilişkileri tepedeki oligarkların çok işine geliyordu ama bu ilişkiler pastadaki payını büyütmeye çalışan orta sınıfa ve küçük burjuva kesimine büyük zarar veriyordu. Sonunda sabırları taşıtı ve oyunun kurallarının daha eşitlikçi olması için isyan ettiler.

Milyonerlerle milyarderlerin çatışması, Tahrir Meydanı dâhil, dünyanın her yerinde kendini göstermektedir. İyi kazanan, üst düzey bir Google çalışanı olan Mısırlı Wael Ghonim, Tahrir meydanındaki protestocuların ana organizatörlerinden biriydi. Eylemcilerin internet üzerinden örgütlenmesini sağlamış ve Mübarek rejiminin yolsuzluklarına karşı duruşuyla askeri elitin de güvenini kazanmıştı. Time dergisinin düzenlediği geleneksel yılın en etkili 100 bireyi sıralamasında, 2011 yılında listeye girmeye hak kazanmış, katkılarıyla ivme kazanan direniş Mübarek’in tüm yetkilerini Şubat 2011’de Silahlı Kuvvetler Konseyine bırakarak iktidardan çekilmesiyle sonuçlanmıştı.

Amerika'daki Occupy Wall Street hareketi de % 1 ile % 99 arasındaki savaşa farklı bir boyut katmıştı. Ne var ki bu iki kesim arasındaki adaletsiz gelir dağılımından daha vahimi tepedeki % 1'in kendi içinde yaşıyordu. Gelir piramidinin tepesindeki % 0,1 ile % 0,9 arasındaki büyük kültürel ve ekonomik uçurum, bir de siyasi ayrışmaya doğru evrilirse ülkenin gündeminin değişmesi mukadderdir.

Yıllık gelir açısından tepedeki % 0,1'i çoğunlukla finans sektörü mensupları oluşturuyor. Tepedeki % 1'in kendi içindeki çekişmelerin odak noktası ise, % 0,9 mensuplarının, üzerlerindeki guruba, ahbab-çavuş ilişkileri nedeniyle duydukları hınç.

KADINLAR BU İŞİN NERESİNDE?

Plütokratlar genellikle erkek. Forbes'ın 2012 milyarderler listesine baktığımızda, 1226 milyarderin sadece 104'ünün kadın olduğunu görüyoruz. Çıkartın miras ve sair yollarla servet edinen eşleri, kız çocukları ve dulları, sayı daha da küçülür. İşin şaşırtıcı yanı, % 99'a bakıldığında kadınların giderek daha iyi eğitim aldıklarını, daha çok kazandıklarını ve daha fazla güç sahibi olduklarını görüyoruz, öyle ki eğer bir plütokrat değilseniz amiriniz büyük ihtimalle bir kadındır. Erkek süper seçkinler tarafından yönetilen ama kadınların hâkim konumda oldukları bir orta sınıf düzeninden bahsediyoruz.

Dünyada da benzeri bir trend göze çarpıyor. İstatistiklerin yapılmaya başlandığı yıllardan bu yana ABD'de ilk defa 2009 yılında bordrolu çalışanların arasındaki kadın sayısı, erkek sayısını geçti. 2010 yılında, çalışan her on aile sahibi kadından dördü, evin esas gelir sağlayıcısı oldu. Hâl böyle iken, % 1 sınıfının içindeki kadın sayısının neden daha fazla olmadığını, kadınların kariyer seçimlerine bağlayanlar var.

En çok kazananların finans kesiminden olduğunu biliyoruz. Bu alana en çok asılanların başında erkekler geliyor. B. Clinton döneminde Hazine Bakanlığı, Obama döneminde Ulusal Ekonomi Konseyi Direktörlüğü yapmış, kariyerinde Harvard rektörlüğü de bulunan ekonomi profesörü Larry Summers, yapılan özel bir sohbet sırasında bir an boş bulunup konuya ışık tutan şu sözleri söyledi: "Profesyonel yaşamım boyunca sayısız kadın elemanı işe aldım. Hiçbirinin mesleki açıdan erkeklerden geri kalan yanı yoktu ama yapıtaşlarında, o erkeklere özgü öldürme içgüdüsünü göremedim. Kavgadan kaçınıyorlar, insanın şah damarına dalmasını bilmiyorlar. Bir kadın çalışanıma, yaptığı işin hatalı olduğunu söylediğimde ağladı! Kazananlar ağlamayanların arasından çıkar". Larry Summers'in kamu sektörü dışında, çok yüksek maaşlarla özel finans sektörü deneyimleri bulunduğunu ve tüm iş hayatı boyunca kadınlara pozitif ayrımcılık uygulayan bir yönetici olduğunu da belirtmeden geçmeyelim...

III

SÜPERSTARLAR

SINIFSAI GÜÇ ODAĞI OLMA YOLUNDAKİ ENTELLEKTÜELLER

1970'lerde komünist rejim altındaki Macaristan'da gizlice yazılan ve Batı'ya kaçırılan yukarıdaki isme sahip kitap, etik değerleri yüceltmesi gereken entelektüellerin (yazarlar, şairler, doktorlar, fizikçiler vb.) devlet mekanizmasını ve ekonominin dizginlerini ele

geçirmeye başladığından ve çalışan sınıfların yönetimini öngören Marx'ın hülyalarını saptırdığından bahseder.

Komünizmin çökmesi ve küresel piyasa ekonomilerinin yükselmesi, çok iyi eğitim almış teknokratların önünü açmış, yazarın sözünü ettiği gelişmelerin benzeri 21. YY'nin başlarında dünyanın birçok yanında kendini göstermeye başlamıştır. Beceri odaklı teknik değişimler, özellikle Batı'da, gelir dağılımı adaletini daha da bozmakta. İşgücü piyasalarında yüksek eğitim gerektiren meslek erbabına ödenen maaşlar fırlamış, alt düzeydeki işler değişimden fazla etkilenmezken orta sınıfı destekleyen işlere ödenen maaşlar düşme eğilimine girmiştir. New York eyaletinin Merkez Bankasının, profesyonel ekonomistlerden oluşan bir topluluk nezdinde yaptığı bir araştırmaya göre, gelir kutuplaşmasının başta gelen nedeni, teknolojik ilerlemeler. Uzmanlar, ikinci sıradaki nedenin hangisi olduğu konusunda bir mutabakata varamamışlar ama üçüncü, dördüncü sıralara, küreselleşmeyi ve siyasi tercihleri (asgari ücretin düşürülmesi, sendikaların geriletilmesi...) koymuşlar. Değişik alanlarda yüksek eğitim olanların hepsi nedense (!), öne çıkan güçlü sınıfın bir mensubu olamıyor. Örneğin, İngiliz edebiyatı üzerine PhD yapmış parlak bir birey, söz konusu sınıfın yanından geçemiyor ama finansçıların, hukukçuların ve bilgisayar uzmanlarının bu sınıfa girme şansları oldukça yüksek. Zaten hep sözünü ettiğimiz o "% 1" de bunlardan oluşuyor. Teknolojinin öne çıktığı, "kazanan her şeyi götürür" mantığıyla işleyen küresel ekonomilerde, söz konusu % 1'in en tepesindekilere "süperstar" deniliyor.

Ekonominin hızlı bir büyüme sürecine girdiği savaş sonrası dönemde bu olumlu gidişatın ana itici gücü mavi yakalılarla, yönetsel işlerin birçoğuna hâkim olan orta sınıftı. Teknolojik ilerlemeler sayesinde alfa bireyler yükselişe geçti. İş imkânları azalan ve kazançları düşen eski hâkim sınıfın mensupları, egemenlik alanlarına giren bu yeni seçkinlere karşı antipati duymaya başladılar. İşin ilginç, duyulan bu tepkinin anonim olmasıydı. Gerek muhafazakâr Tea Party hareketinin mensupları, gerekse kendilerini % 99'un forumu olarak tanımlayan, sol eğilimli Occupy Wall Street hareketinin mensupları, yükselen alfa bireylerden aynı derecede nefret ediyordu. Buna karşın, ideolojik yelpazenin hem solundan, hem sağından gelen yeni seçkinler siyasal güç sahibi olma mertebesine yükselebiliyordu (Barack Obama - Mitt Romney). Buna bilişsel bölünme denilebilir; bir tarafta kanıt dayalı bir dünya görüşü var, diğer tarafta ise inanç ve ideolojileri esas alan bir dünya görüşü. Bu ayrışma, günümüz Amerika'sının en önemli fay hattını oluşturuyor. Obama'nın, Wall Street ve Silikon Vadisi gençleri arasındaki popülerliğinin bir nedeni de tıpkı kendileri gibi yönetim gücünü verilerden alması, neyin işe yarayıp, neyin yaramadığını deneysel yaklaşımlarla belirlemesi. Obama, danışmanlarını da bu tip kişilerin arasından seçiyor.

Veriyle yatıp veriyle kalkan süper teknoloji kurtları (super-geeks) artık sadece Wall Street, Silikon Vadisi veya bu tip sembolik yerlerin dünyadaki muadillerini yönetmekle yetinmiyorlar. İktidardaki parti hangisi olursa olsun Washington'un da iplerini ele geçirmiş vaziyetler.

İLK YALDIZLI ÇAĞIN DİVASI: ELIZABETH BILLINGTON

1700'lü yılların sonlarında sanatının zirvesine çıkmış İngiliz soprano Bayan Billington yılda 10 bin Pound kazanıyordu. Bu rakam, 500 tarım işçisinin bir yıllık toplam gelirine eşitti. Modern iktisat biliminin babası sayılan Alfred Marshall, yaklaşık yüz yıl sonra, sanayi devrimi

sayesinde İngiltere’de GSMH’nin olağanüstü boyutlarda arttığını belirtir ve ünlü soprano bu artışın ortaya çıkardığı ürünlere bir örnek olarak gösterir. Marshall’ın tespitlerine göre, refah artışı sıradan zanaatkâr takımının gelirlerini düşürürken, konusunun gerçek birer uzmanı olanlara yapılan ödemeleri aşırı biçimde yükseltiyordu. Marshall, süperstar ekonomisinin doğuşuna şahitlik etmekteydi.

Konularının uzmanları her devirde başkalarına fark atan gelir elde ediyorlardı. Rönesans devri sanatçıların kazançları, Rus Çarlarının Batılı askerî uzmanlara ödediği paralar birer örnektir. Ancak, o günlerin imkânları, uzmanların kazanabilecekleri gelirlere doğal bir sınırlama getiriyordu. Örneğin, Bayan Billington taş çatlasa sesini kaç kişiye duyurabilirdi ki? Bir de Pavarotti’nin olanaklarını düşünün...

İnsanların ünlü sanatçıları izlemek için ödediği ücretler eskiye oranla düşmüş olabilir ama teknoloji sayesinde ulaşılan insan sayısındaki artış, söz konusu sanatçılara sınırsız kazanç imkânı getirmiştir. Tabi zirvede kalmayı başarabildikleri sürece.

İnternetin yaygınlaşmasıyla müzik endüstrisinin ciddi bir darbe yediği biliniyor. Ama burada ilginç bir paradoks var. Ünlü şarkıcılar, bir yandan kendilerini zirveye çıkaran teknoloji yüzünden gelir kaybına uğruyor ama bir yandan da o teknolojiyi kullanarak, hayranları ile iletişim kuruyor ve zirvede kalmayı başarabiliyorlar. Sistemin temelinde Twitter var. Örneğin Lady Gaga ile Justin Bieber’in yirmi milyonun üzerinde takipçisi var. Tweet’ler onlara para kazandırmaya da bolca konser seyircisi kazandırıyor, seyirci de internet yüzünden uğranılan zararı telafi edecek parayı getiriyor.

ALFRED MARSHALL HAKLI ÇIKTI

Kendi alanlarında süperstar olanların gelirleri sınırsız biçimde arttıkça, işlerin ters gitmesi halinde kayıpları da büyük olabiliyor. Örneğin, büyük sigorta şirketi AIG, kurumu 4,3 milyar \$ kayba uğrattığı gerekçesiyle kendi yöneticisi H. Greenberg aleyhine dava açmıştı. Greenberg’in savunmasını, o güne kadar ismi pek duyulmamış D. Boies adlı bir avukat yaptı ve davayı kazandı, avukatlık ücreti olarak da 100 milyon \$’ı cebine indirdi. Kaybedebileceği 4,3 milyar \$ düşünülüğünde Greenberg’in avukatına ödediği ücret devede kulak sayılır ama bu sayede Boies elit avukatlar dünyasına girmiş oldu. Mimarlık, güzel sanatlar gibi alanların öne çıkan bireyleri de küresel plütokratlar sayesinde süperstarlar sınıfına giriyor ve şanslı olanlar da zamanla o plütokratların sınıfına geçiş yapabiliyor.

Bir dönem Google’ın CEO’luğunu yapmış E. Schmidt, global plütokrasinin, lüks malların fiyatlarının, bunları üretenlerin servetleri üzerine etkisini şöyle anlatıyor: “ Ben bir pilotum ve uçak endüstrisinin işleyişinden iyi anlarım. Bir ara özel jetlerin fiyatları, olması gerekenden % 80 daha pahalıydı çünkü Rus oligarklar bir anda piyasaya üşüşerek bu uçaklardan birer tane edinme yarışına girmişler, fiyatlar da çıldırmıştı. Moda mahallelerdeki gayri menkul fiyatları için de aynı durum söz konusudur. Keyif için harcanabilecek para miktarındaki artışın ekonomiye etkisi böyle bir şey”.

Olup bitenler plütonomi ekonomisi. Küresel seçkinler sınıfı, “diğerleri” ile arayı açtıkça, lüks hizmetlere olan talep, sıradan hizmetlere olan talebe göre daha hızlı artıyor. Küresel süper

elitlerin var olduğu dünyamızda, dişçiler bile süperstar olabiliyor. Fas doğumlu Fransız diş hekimi Bernard Touati, bir keresinde ünlü bir Rus oligarkını tedavi etmiş ardından da Allah kendisine yürü ya kulum demişti. şimdilerde düzenli olarak Abramovich'in özel jetiyle Moskova'ya uçuyor ve müşterisinin diş bakımını yapıyor. Touati'nin süper zenginlerden oluşan müşteri listesine baktığımızda plütonominin biz fânileri bir kenara ayırarak kendine özgü, izole bir küresel sınıf yarattığını görüyoruz. Rus oligarklar, süperstar Fransız dişçileri, Wall Street bankacıları ve Arap şeyleri süperstar iç mimarları yaratıyor. Eğer o lige girebilerseniz, kısıtlı sayıdaki küresel seçkinin elinde birikmiş olan servetten istifade edebilirsiniz. İş hayatına Sibiryaya veya Orta Batı Amerika'da başlamış olmanız fark etmiyor. Eğer süper seçkinler sınıfına girmişseniz, aynı dişçiye, aynı iç mimara gidiyorsunuz. Plütonomi bu biçimde kendi içinden besleniyor ve ahbap çavuş ilişkilerinin hâkim olduğu küresel bir köye dönüşüyor. Böylece, A. Marshall'ın bir asır önce dikkatini çeken olgu, günümüzde tam anlamıyla gerçekleşiyor; dünya ekonomisi büyüyüp özellikle süper elitler servetlerini katladıkça, süper zenginlere hizmet sunan süperstarlar da süper ücretler talep edebiliyor.

YETENEK VE SERMAYENİN ÇATIşMASI

Bir iş idaresi okulunun dekanı tarafından yapılan incelemeye göre, şu aralar yeni bir eğilim işlerlik kazanmış durumda. Buna göre, alanlarının süperstarları, bağlı oldukları kurum üzerinden, sadece müşterilerden kaynaklanan kazançlarını arttırmakla kalmıyorlar, bizatihi kendi işverenlerinden aldıkları ücret ve primleri de yükseltme olanağını yakalıyorlar. Bu olgu ise, yetenek, (ya da süperstarlar) ile sermaye arasındaki dengenin, yetenek lehine bozulması anlamına geliyor.

Sanayileşme devrimi döneminde işgücü ve sermaye arasındaki çatışmaya benzer bir savaş cereyan etmekte. Bahse konu incelemeye göre bu çatışma, bilgi temelli 21.YY kapitalizminin en önemli gerilim konularından biri.

Geçtiğimiz yüzyılda, patronlar sendikalara karşı tartışmasız bir zafer kazanmışlardı. Bahse konu incelemenin müellifine göre, bilişim işçilerinin iş hayatında yarattıkları devrim sürecinde, patronların işi eskisi kadar kolay olmayacak. Daha önce değinildiği gibi, günümüzün en zengin Amerikalılarının üçte ikisi, bordrolu olarak çalışan insanlar. Bu oran 100 yıl önce beşte bir idi. Ekonomik güç sanayi devriminden bu yana ilk kez çalışanların, daha doğrusu çalışanların arasındaki çok iyi eğitilmiş ve zeki olanların eline geçiyor.

Eskiden, bir çalışanın buharlı bir makinaya sahip olması ve iş yerini değiştirirken makinaları da yanına alıp götürmesi hayal bile edilemezdi. İçinde bulunduğumuz bilgi çağında, çalışan kişi bilgisayarını koltuğunun altına sıkıştırıp daha iyi bir kazanç veya istikbal gördüğü bir başka iş yerine çekip gidebiliyor. Artık yatırımlar makinalara değil, bilgiye ve o bilgiye sahip olan bireye yapılıyor. Bilgi alanının süperstarları daha çok kazanıyor ve gücü eline geçiren sınıf olarak öne çıkıyor.

WALL STREET VE SÜPERSTARLAR

Özellikle sanayi devrimi sürecinde oyunun en kârlıları bankacılarıydı. Ama bunlar sermaye sahibi idiler, yanlarında çalışanların görevi skoru tabelaya yazmaktan ibaretti. Bilgi çağı ilerledikçe, işin rengi değişmeye başladı. Finans kesimi çalışanları bilgilerini patronun

sermayesini artırmaya dönük değil, şahsi çıkarları doğrultusunda kullanmayı öğrendiler. Böylece Forbes milyarderler listesindeki en baskın meslek grubu olarak yerlerini aldılar. Hedge fund ve benzeri türev ürünleri, finansal kapitalizmi istikrarsızlaştıran temel unsur olarak görebilirsiniz ama süper elitlerin bunlar sayesinde ortaya çıktığı da bir gerçek.

Finans kesimi çalışanları yıllık kazanç açısından kendilerini, hedge fund, girişim sermayesi gibi işlerle uğraşan patron/yöneticilere kıyasla çırak çıkmış gibi görürler. Oysa 2011 yılında yapılan bir araştırma, Goldman Sachs'ın yıllık gelirinin % 42'sini çalışanlarına ödediğini gösteriyor. Bu oran Morgan Stanley için % 51, Credit Suisse için % 44. Görülüyor ki, sermaye ile yetenek arasındaki çatışma, yetenek lehine geliyor. Wall Street belki kapitalizmin kalesi ama Yugoslav işçi kolektifleri gibi çalışıyor!

Bilim adamları arasında ise şöyle bir işleyiş göze çarpıyor. Buluşlar, içeriklerinden ziyade kimin tarafından bulunduğuyla değerlendiriliyor. Esasen şan, şöhret sahibi olan bilim insanların buluş ve eserleri, fazla ün sahibi olmayanların aynı derecede öneme haiz çalışmalarına oranla daha fazla ilgi çekiyor, sahiplerine daha çok kazandırıyor. Süper seçkin bilim insanları böyle ortaya çıkıyor.

SERMAYENİN KARŞI SALDIRISI

Walt Disney stüdyolarının CEO'su 1991 yılında emrindeki üst düzey yöneticilere bir not gönderdi. Notta, süperstarların yükselişinden duyduğu endişeyi dile getiriyor ve yetenekten ziyade şöhrete ödenen primlerin aşırı artmasından bahisle bu durumun maliyetler üzerine çok olumsuz etkiler yaptığını işaret ediyordu. Sanatçılar, yazarlar, senaristler ve benzerleri, ünlerini kullanarak aldıkları ücretin üzerine bir de hasılatтан pay ister olmuşlardı. Şöhret ve yetenek sahipleri açısından kazan/kazan durumu, sermayedar açısından kaybet/kaybet şekline dönüşmekteydi. İşte, notun muhatabı olan yöneticilerin kafa kafaya verip çözüm geliştirme talimatı aldıkları sorun buydu.

Kıyıda köşede kalmış, yetenekli ama bir "şöhret ek ödentisi/ primi = Celebrity surcharge" talep edecek kadar ünlenmemiş sanatçıların arayışına girilmesine karar verildi. Bazı stüdyolar ise çareyi çizgi filmlere odaklanmakta buldular. Ne de olsa illüstratörler, seslendirme sanatçıları ve teknisyenler henüz o ek primi talep edecek durumda değillerdi. Reality show'lar ve yarışma programları da sıradan insanlara şöhret vaat ederek ünlülere anormal paralar vermekten kaçınmanın bir yöntemi olarak ortaya çıktı. Sermaye, finans olsun, hukuk olsun tüm sektörlerde baş gösteren sermaye / yetenek çatışmasında öne çıkmaya başlayan "yetenek" faktörü karşısında bir çıkış yolu arıyordu.

Araştırmalara göre, şirket yönetimleri giderek kurucu ortakların elinden çıkarak, maaşlı yöneticilerin eline geçmeye başlamış vaziyette. Bu durum yöneticilere olağan üstü güç ve yetki veriyor. Endüstrinin prensleri denilen bu yönetici sınıfı denetim altında tutmak giderek zorlaşıyor. Kamuya açık şirketlerin küçük tasarruf sahibi ortaklarının sayıca artması, yönetimin kurucu ortakların elinden çıkıp profesyonel yöneticilerin eline geçmesinde büyük rol oynuyor. Bu gelişmeler sonucunda yöneticileri yönetmek, 21. YY kapitalizminin odağındaki sorunlardan biri haline gelmiş durumda.

Harvard Business Review yazarlarından K. J. Murphy çok ses getiren, "Tepe Yöneticiler Aldıkları Her Kuruşu Sonuna Kadar Hak Ediyor" başlıklı makalesinde, yöneticileri kamucu

kafaya sahip memurlar haline getirmektense, onları, yerlerini aldıkları yürekli kurucu ortaklarına benzer bir düşünce tarzına doğru yöneltmenin daha yerinde olacağını savunuyor. Bunu yolunun da, kazanç ve kayıplarının yönettikleri şirketin kâr veya zararıyla oranlı bir hale getirmekten geçtiğini belirtiyor. Kısaca, performansa endeksli bir ücretlendirme.

Savaş sonrası yıllarda sürekli gerileyen CEO maaşları, işe yaradığı belirlenen bu prensibin benimsenmesiyle hızla yükselmeye başladı. 90'lardan itibaren de resmen uçuşa geçti. S & P⁶ şirketleri arasında yapılan bir araştırmaya göre, 1992 yılında 2,3 milyon \$ olan yıllık ortalama CEO maaşları, 2001 yılında 7,2 milyon \$'a fırladı. Kamuya açık şirketler, 2001 – 2003 yılları arasındaki toplam net gelirlerinin % 10'undan fazlasını zirvedeki beş yöneticisine maaş ve ikramiye olarak ödedi. O yıllar, gelir piramidinin tepesindeki % 1'lik kesimin diğerleriyle (% 99) arayı iyice açmaya başladığı yıllardı. 1970'lerde CEO'lar, ortalama bir işçinin 30 katı para kazanıyorlardı, 2005 yılına gelindiğinde 110 kat fazla kazanmaya başladılar. Toplum genelinde gelir dağılımı giderek bozulurken, zirve yönetici ile bir kademe altındakinin arasındaki makas da açılmaya başladı.

Bir CEO'nun süperstar olabilmesi ve onlar gibi kazanabilmesi için şirketin sadık adamı olması gerekmiyor artık. Eskiden bir işe, o işyerinde emekli olana kadar çalışmak amacıyla girilirdi. Bu düşünce günümüzde geçerliliğini yitirdi. Aksine, süperstar CEO'nun tek bir işyerine ve sektöre takılıp kalması artık makbul sayılmıyor. Önemli olan, örnek olabilecek liderlik ve yönetim yeteneklerine sahip olması. Global şirketler, bu yeteneklere sahip kişileri, dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar, hangi ülkenin vatandaşı olurlarsa olsunlar istihdam edebilmek için birbirleriyle yarış halindedir. 10 milyar \$ yıllık geliri olan bir şirketin gelirini % 1 artıran bir CEO, şirketine 100 milyon \$ kazandırmış oluyor bu da doğal olarak kendisine ödenen ücrete yansıyor. 1980 ile 2005 yılları arasında büyük şirketlerin piyasa değerleri altıya katlanırken aynı dönemde Amerikalı CEO'ların maaşlarının da altıya katlanması tesadüf değil elbette.

Ne var ki, süperstar tipi CEO'luk modeli ile ilgili şöyle bir ciddi sorun var: Süper sporcuların ücretini takımın sahibi, süper şefin maaşını restoranın sahibi ödüyor ama CEO'ların maaşını yönettikleri şirket ödüyor, miktarını da o şirketin Yönetim Kurulu belirliyor. Özellikle ABD'de Yönetim Kurulu Başkanları genellikle aynı zamanda CEO'luğu da üstlenmiş oluyorlar. Sorun burada; kim kendi maaşını kendi tayin etmek istemez ki? CEO'ların başarılarının hangi ölçüde kendi yeteneklerine, hangi ölçüde piyasa şartlarına bağlı olduğu da sorunlu bir alan. Örneğin, petrol fiyatlarının yüzde % 1 arttığı bir piyasada petrol şirketlerinin CEO'larının maaş ve primlerinin % 2,5 arttığı tespit edilmiş. Buna karşın, petrol fiyatları düştüğünde, CEO maaşlarında herhangi bir azalma görülüyor. Şansın iyisi CEO'ları ödüllendiriyor ama kötüsü nedense cezalandırmıyor! CEO'ların performansa dayalı olarak ücretlendirilmesi iyi bir sistem olabilir ama bunun güçlü bir Yönetim Kurulu tarafından denetlenmesi şart.

CEO ücretlerinin gelir dağılımı adaletini önemli ölçüde bozduğu bir gerçek. Buna rağmen toplum süper CEO'ları seviyor ve bağrına basıyor. Bu sevginin nedeni belki de insanların demokratik ortamlarda, uygun fırsatların çıkması halinde bir gün kendilerinin de o pozisyona

⁶ S & P Şirketleri: Standard & Poors tarafından belirlenen ve piyasa değerleri itibarıyla Amerikan borsasının % 75'ini temsil eden 500 büyük şirket.

gelebileceklerine dair taşıdıkları umuttur. Ne var ki, kazananın her şeyi götürdüğü ekonomik sistemlerde, tepede pek az kişiye yer var...

IV

DEVRİMLERE DOĞRU TEPKİ VEREBİLMEK

9 Ağustos 2007 tarihinde BNP Paribas, yönettiği üç yatırım fonundan para çekim işlemlerini dondurunca, bunun bankalar arası borçlanmayı durduracağından endişe eden dünyanın önde gelen Merkez Bankaları ve AB Merkez Bankası, küresel para piyasalarına milyarlarla nakit pompalamaya başladı. Bu iki olayın bir araya gelmesi, Büyük Bunalımdan bu yana yaşanan en derin küresel kredi krizinin başlangıç vuruşu olarak kabul edilir.

Geriye dönüp bakıldığında, neyin doğru, neyin yanlış yapıldığını söylemek kolaydır ama süreç yaşanırken balonun ne zaman patlayacağını tahmin etmek o kadar kolay değildir. Örneğin, BNP olayından sekiz gün sonra, tertiplenen ve Wall Street'in en önemli yirmi yatırımcısının bir araya geldiği toplantıda, sadece iki yatırımcı durgunluğa girileceğini öngörmüş, diğerleri olayın bir piyasa düzeltmesi olduğunu savunarak durgunluk öngörüsüne katılmamışlardı. O iki kötümserden biri Soros'du.

Soros dünyanın en başarılı ve etkili yatırımcılarının başında gelir. 1969 yılında kurduğu Quantum Fonu, 2000 yılına kadar yatırımcısına yıllık ortalama % 31 kazanç sağlamıştır (1969 yılında bu fona yatırılan 10 bin \$, 2000 yılında 43 milyon \$'lık bir değere ulaşmıştı). Soros arkadaşlarının iyimserliğini, kendi görüşlerinin haklılığına bir kanıt olarak görüyordu. Bahsedilen toplantıyla yaklaşık aynı tarihlerde Wall Street Journal, önde gelen 52 Amerikan ekonomi uzmanının 2008 yılına yönelik beklentilerini derledi. Bunların arasından sadece bir tanesi, GSMH 'da bir düşüş olacağını öngördü. Tahminler sadece finans alanında yanıltıcı olmuyor, siyasi ve sosyal hayattaki paradigma değişimleri de kolayca öngörülemiyor. Örneğin onca belirtiyeye rağmen CIA, Sovyetler Birliğinin çökmekte olduğunu tespit edememişti. Hüsnü Mübarek'in devrilmesinden yaklaşık bir yıl önce IMF yayınladığı bir raporda, ülkedeki ekonomik reformları ve bunun yarattığı istikrarı öve öve bitirememiştir.

Londra Üniversitesi profesörlerinden D. Sull, şirketlerin devrimsel nitelikteki değişimlere tepkisini, eski tutumlarının aynısını biraz daha enerjik biçimde devam ettirerek verdiğini söylüyor ve bu duruma "Active Inertia = Aktif Atalet / Uyuşukluk" ismini veriyor. Sull'un, tekeri çamura saplanmış otomobil örneğiyle izah ettiği şekliyle, eğer sürücü Aktif Atalet içindeyse, aracını çamurdan çıkarmak için uğraşmak yerine oturduğu yerden daha fazla gaza basarak aracını iyice çamura gömer. Şirketler, piyasalardaki konumlarını tehdit eden yeni teknolojiler veya rakiplerle karşılaştıklarında, alışlageldik yöntemlerle sorunu aşmaya çalışırlarsa kendi idam fermanlarını imzalamış olurlar.

Dünya genelinde 1980 sonları ve 1990'lar, özelleştirmelerin yapıldığı, devlet denetimlerinin azaltıldığı ve gümrük duvarlarının indirildiği yıllardır. Süper seçkin bireyler bu tür değişimlerin yaşandığı ortamlara ayak uyduranlar arasından çıkıyor (Soros gibi), büyük servetler de böyle zamanlarda ediniliyor. Büyük değişimlerle teknolojik devrimin bir arada yaşanması ise ekonomik, sosyal ve siyasal volatilitiyi beraberinde getiriyor. Asırların borsa

uygulamalarının terk edilip işlemlerin bilgisayarlar vasıtasıyla yapılması iyi hoş da, hatalı bir yazılım, şirketlerin piyasa değerlerini bir anda yerle bir edebiliyor. 6 Mayıs 2010 çöküşünü hatırlayınız. Teknoloji devriminin bir yan ürünü olan Twitter ve Facebook üzerinden siyasi devrimler bile organize edilebiliyor.

“Değişmeyen tek şey değişimin kendisidir” söyleminde olduğu gibi devrim artık yeni kültürel statüko. Devrimin getirdiği dönüşümlere en iyi tepkiyi verenlerin, orta öğrenimlerini mahalli devlet okullarında tamamlayıp yüksek eğitimlerini Harvard benzeri saygın kurumlarda alanların arasından çıktığı sıkça duyulan bir gözlemdir. Durumun nedeni şöyle izah ediliyor: Mütevazı ortamlardan gelip bu tür üniversitelere yerleşme becerisini gösterebilenler esasen zeki ve hedefe odaklı kimselerdir. Farklı bir dünyadan terfi ederek buralara geldikleri için de geçerli paradigmanın zayıflıklarına dışardan bakabiliyor, o sisteme ait olmadıklarından dolayı da dışına düşmekten fazla korkmuyorlar. Bu tiplere örnek olarak Mark Zuckerberg (Facebook) dâhil birçok ünlü sayılabilir.

Bazıları, devrimlerle baş edebilme yetisinin genetik olarak tevarüs eden biyolojik bir haslet olduğu iddiasında. Eğer toplum olarak devrimlere uygun tepki verilecekse, mültecilere kapıları açık tutmalı diyorlar, bunların bir beyin kimyasalı olan dopamin seviyelerinin çok yüksek olduğunu savunuyorlar. Dopamin’in ise, merak, macera ve girişimcilik gibi yabancı ortamlara uyumu kolaylaştıran, neşe ve coşku veren bir salgı olduğu biliniyor. ABD, Kanada ve İngiltere gibi çok göç alan ülke halklarının yüksek dopamin seviyesine sahip bireylerden oluştuğu da kabul edilen bir başka bilimsel gerçek. Devrimlere tepki verme biçimi eğer gerektiği gibiyse, bu durum süper elitlerin doğmasına zemin hazırlıyor. Süper elitlerin olduğu yerlerde ise, onlar ile “diğerleri” arasındaki gelir makası açılıyor, orta sınıf zayıflıyor.

En büyük vurgunlar, ülkelerin merkezi plânlama sisteminden, piyasa ekonomisi sistemine geçişi sürecinde yapılıyor. Tıpkı Rusya’da olduğu gibi. Bu ülkedeki 20 yıllık kapitalizm süreci, 100 civarında mülti milyarlar yarattı (dünya genelinin % 8’i). Bu zümrenin şahsi varlıkları, ülkenin toplam ekonomik üretiminin kabaca % 20’sini satın alacak güçte.

Rusya örneği, plütokrazi kavramına olumsuz bir algı yüklemekte. Kremlin tipi kapitalizm, milyarlar yaratmakta başarılı oldu ama altı yılda ülke ekonomisi % 40 küçüldü, ortalama erkek yaşam süresi, ‘90’lardaki Sahra Altı Afrika’nın seviyelerine geriledi. Ama o yıllar, Kremlin içindekilerle iş tutabilmeyi becerenler için en büyük özelleştirme volilerinin vurulduğu yıllardı (ülkenin en zengin insanlarından biri muhtemelen Vladimir Putin’dir).

Rusya’nın plütokratların da ABD’dekiler gibi, orta tabaka mensupları olarak ilk eğitimlerini kamu okullarında, yüksek eğitimlerini prestijli üniversitelerde yapmış olanların arasından çıkıyor. Bu sınıfa girebilmek için doğru zamanda doğru yerde ve doğru kişilerle irtibatla olmak kadar, şans da büyük rol oynuyor. Örnek vermek gerekirse; Kakha Bendukidze, Gürcistan doğumlu bir biyologdur. Bilimsel yetenekleri ve irtibatları sayesinde multi milyarlar olmuştur ama hiçbir zaman bir oligark haline gelememiştir. Neden? Bendukidze anlatıyor: “1992 yılında Wall Street filmi seyretiltim ve hiçbir şey anlamadım. Eğer sıradan bir Amerikan sinema seyircisi kadar finans işlerinden anlamıyorsam, kendi bankamı kurmaya kalkışmam çılgınlık olur diye düşündüm”. Ne var ki, devlet bankalarının faizlerinin düşük, enflasyonun çok yüksek olduğu bir ortam, komünist sistemin çöküşünden sonra en büyük finans vurgunlarının vurulduğu dönemdi. Ucuz devlet kredileri sayesinde edinilen servetler,

müstakbel oligarklar için sermayelerini katlama fırsatı oldu. Bu birikim ise onlara, 1995 yılında uygulamaya konulacak “borç karşılığı hisse” düzenlemelerine katılma olanağı verecekti. Ellerinde büyük nakit bulunan iş adamları, devlete ait doğal kaynakları işleten kamu şirketlerinin hisselerini, devlete verdikleri “borç” karşılığında çok uygun fiyatlarla aldılar. Hesapça, borç geri ödendiğinde hisseler de devlete iade edilecekti. Hükümetin bu borca, 1996 yılında gireceği seçim harcamalarını karşılamak için ihtiyacı vardı. Sonunda ne borçlar geri ödendi, ne de hisseler iade edildi. Muazzam doğal kaynakların idaresi böylece üç beş kişinin eline geçmiş oldu. Bendukidze’ye dönecek olursak; müdebbir Gürcü, “Wall Street” filmi yüzünden bu müthiş fırsatı kaçırdığıyla kaldı.

Benzeri fırsatlar, ekonomilerinde liberal açılımlar gerçekleştiren tüm ülkelerde ortaya çıktı. Bunlardan birini değerlendiren Hintli bir iş adamı, doğru zamanda doğru ülkede bulunmanın kendi başarısındaki rolünü şöyle anlatıyor: “Hindistan % 8’lik bir hızla büyüyor ama bu ortalama hız; bazı sektörler % 20 büyüyor. Eğer değişime, devrimlere doğru tepkiler verme yeteneğiniz varsa, % 20’lik sektörlerde yer alır, bir gecede milyarder olursunuz”. Hızlı büyüyen ekonomilerin cazibesi işte burada yatıyor. Eğer belirsizlikler sizi korkutmuyor, evinizden uzak bir yerde yaşamaktan rahatsız olmuyorsanız, gelişmiş ekonomileri olan ülkelerde pazar payınızı % 1 arttırmanın peşinde ömür tüketeteceğinize, uçlarda yaşayan ülkelere gider büyük para yaparsınız.

ABD’de teknoloji devrimin yaşandığı süreç, radikal paradigma değişimlerini de beraberinde getirdi. Ortam, yeteneği, şansı ve bunlardan yararlanma cesareti olanlara büyük servetler kazandırıyor. AT&T’nin CEO’su, bu değişimlerin, elektriğin ve içten yanmalı motorların keşfinden bu yana yaşanan en büyük ekonomik farklılaşmalara yol açtığını söylüyor. Klâsik ve kablolu yayıncılığın web temelli video yayıncılığa evrilme sürecini, bu farklılaşmalara bir örnek olarak gösterebiliriz (Bkz; You Tube). Web’in, kitap ve müzik işlerinde yarattığı değişime bakınca işin çapı anlaşılabilir.

Eğer doktoranızı matematik veya istatistik alanlarından birinde yapmışsanız, geleceğinizi “büyük veri” dünyasında aramaya niyetlisiniz demektir. Dijital verilerin toplanıp işlendiği uçsuz bucaksız bir ortamın (yaklaşık 600 \$’a alabileceğiniz bir disk sürücüsüne, bugüne kadar dünyada kaydedilmiş tüm müzik parçalarını yükleyebiliyorsunuz) oyuncusu olmak, biyoloji ve yükselen ekonomiler konularında uzmanlaşmak, gelecek plânları yapan gençlere hararetle tavsiye ediliyor. McKinsey’in bir araştırmasına göre, 2018 yılına gelindiğinde sadece ABD’de derin veri analizi yapabilecek 140 bin ila 190 bin uzman açığı olacak, şüphesiz ki bunların arasından da yeni milyarderler çıkacak. Dünya, büyük balığın küçük balığı yuttuğu bir ortam olmaktan çıkıp, hızının yavaş yuttuğu bir ortam haline geliyor.

Büyük değişimlerin yaşandığı dönemlerde bilinmesi gereken tek kural, Tek Kural’ın olmadığıdır. Yeteri kadar kazandığınızı düşünüp masadan kalktığınız an, bir süper elit olmanın fırsatını kaçırdığınız an olabilir. Özelleştirmeler sırasında bazı Rus zenginleri bu hatayı yapıp zengin olarak kaldılar, bazıları oligark oldu.

Bu günlerin Rusya’sında herkesin diline doladığı moda kavram “modernizasyon” . Rus liderler yarattıkları kapitalizm türünün 21. YY değil, 20. YY kapitalizmi olduğundan endişeliler. Bir Bangalore veya Silikon Vadisine sahip olmadıklarına üzüyor, geriye düşüklerine inanıyorlar. Bu da harekete geçmelerine sebep olmuş. İlk küçük servetini, 1988

yılında Gorbachev'in başlattığı liberalleşme döneminde, kendi bilgisayar yazılımlarını satarak kazanan Viktor Vekselberg şimdilerde Kremlin tarafından Rus Silikon Vadisini kurmakla görevlendirilmiş. Vekselberg'in en büyük endişesi petrol fiyatlarının 100 \$'ı geçmesi. Yüksek petrol fiyatlarının inovasyon sektörünü baltaladığına inanıyor, böyle durumlarda tüm mühendislerin bankalara ya da Gazprom'a kaçmalarından şikâyetçi.

Teknoloji devriminin şirketleri daha verimli hale getirdiği, bunların ortakları ile tepe yöneticilerini zenginleştirdiği tartışılmaz ama işten çıkarmalara da yol açtığı bir gerçek. Yapılan araştırmalar, işten çıkarılan bir işçinin, başka bir yerde iş bulacak kadar şanslı olması halinde, eski işine oranla ortalama % 30 daha az maaşla çalışmaya razı olduğunu gösteriyor.

Faruk Kathwari, cebinde 37 \$ ile Keşmir'den kalkıp New York'a gelmiş, dedesinin anavatandan gönderdiği ufak tefek objeleri satarak ticarete başlamış. Zamanla Amerika'da mobilya üreten 20 fabrikanın sahibi olmuş. Rekabet şartları nedeniyle, rakipleri üretimlerini ülke dışına taşıırken, o zenginleştiği ülkeye karşı duyduğu vefa hisleriyle bunu yapmamak için uzun süre direnmiş. Maliyet baskısı dayanılmaz bir hâl alınca teknolojinin nimetlerinden yararlanmaya karar vermiş. Otomasyona geçerek verimliliği arttırmış ama bunun sonucunda 20 fabrikada yaptığı işi 7 fabrikayla yapar duruma gelmiş ve bir sürü işçisine yol vermek zorunda kalmış. O da paradigma değişimlerine doğru tepki verenlerden ne var ki endişeli; "Uzun vadede başarılı olmamız, ülkenin tümünde işlerin yolunda gitmesine bağlı. İşsizliğin artmasıyla, gelir adaletinin bozulmasıyla nasıl olacak bu?" diye soruyor.

V

RANT PEŞİNDE

Hindistan kökenli ünlü bir profesör ve aynı zamanda IMF'nin eski baş ekonomi analisti R. Rajan, Hindistan'daki milyarder sayısının GSMH'ye oranı bakımından dünya ikincisi olduğunu söylüyor. Ülkesinin adaletsiz bir oligarşi haline gelme riski taşıdığını belirtiyor. (1. Rusya; 87 milyarder – 1,3 Trilyon \$ GSMH, 2. Hindistan; 55 milyarder – 1,1 Trilyon \$ GSMH) Yasal zenginliğe karşı olmadığını ama Hindistan'da birçok kişinin hükümete yakın olmanın avantajıyla zenginleştiğini, durumun bu açıdan endişe verici olduğunu ifade ediyor.

Yükselen ekonomilerin çoğunda benzeri bir durum var. Servetlerin çok büyük bir bölümü, devletin elinde bulunan olanaklar (toprak, doğal kaynaklar, resmi ihaleler) sayesinde elde ediliyor. Süper seçkin tabakanın mensupları, ekonomiye bir değer katarak mevcut gelir pastasını büyütme yerine, siyasi nüfuzlarını kullanarak o pastadan paylarına düşen dilimi büyütmenin peşinde. İktisatçıların "rant ekonomisi" diye adlandırdıkları bu durum, süper zenginler ile "diğerleri" arasındaki makasın açılmasını körüklüyor ve günümüzün en sıcak siyasi sorunlarından birini teşkil ediyor.

Ekonomiye değer katarak ürettikleri ürünler büyük halk kitleleri tarafından hayranlıkla tüketilen Bill Gates ve Steve Jobs'un milyarları istiflemesi ile vergi mükelleflerinin ödediği trilyonlarla kurtarılan bankaların yöneticilerine ödenen tazminatlarla o yöneticilerin istiflediği milyarlar farklı şeyler.

Rant ekonomisi neticede, devlet kontrolündeki ekonomi mekanizmasının gelir dağılımı konusundaki kurgusuyla ilgili bir şeydir. Rantçılığın önünü almak maksadıyla devletin ekonomi üzerindeki kontrolünü azaltmaya dönük liberal kararların, amaçlananın aksine rant ekonomisini şahlandırmaya da ilginç bir paradoks. Özelleştirmeler yoluyla olsun, yeni yasaların nüfuzlu kesimlere yarayacak şekilde düzenlenmesi yoluyla olsun muazzam kaynaklar el değiştirmekte. Devlet mekanizmasına hâkim olanlar kolaylıkla baş döndürücü bir servet edinebiliyor. Örneğin, Nikaragua'nın otoriter eğilimli Somoza ailesi ile Haydarabat Nizamı Mir Osman Ali Han ailesinin, 20. YY'ın en zengin aileleri olarak liste başı olmaları boşuna değil.

YÜZYILIN SATIŞI

2005 yılının Ekim ayında Ukrayna, ülkenin en büyük demir/çelik fabrikasını özelleştirme yoluyla satma kararı aldı. Hint kökenli Mittal ailesi ile Ukraynalı oligarklarla işbirliği halindeki Lüksemburg merkezli Arcelor'un çekişmesine sahne olan ihalenin kazananı Mittal oldu. 2 milyar \$ olan muhammen bedele karşılık satışın 4,8 milyar \$ olarak gerçekleşmesi ilginçti ama daha ilginç olanı şuydu; Ukrayna'nın ismi cismi duyulmamış bir kentinde, Stalin döneminden kalma bu hurda tesis, 1991 yılında Sovyetlerin çökmesiyle ortaya çıkan yeni devletler tarafından yapılan özelleştirmeler arasında en yüksek bedeli getiren kamu kurumu olmuştu. Yüz milyarlarca varil petrol rezervini kontrol eden şirketler, dünya nikel rezervinin % 25'ini elinde bulunduran kurum, elmas madenleri, devasa alüminyum tesisleri bile bu fiyata ulaşamamıştı. Bu örnek, posası çıkmış bir demir/çelik fabrikasına ödenen ücretin yüksekliğini değil, sözü edilen diğer kamu mallarının ne denli düşük bedelle satıldığını, adeta hediye edildiğini gösteriyor. Bahsedilen bu özelleştirmeler, kamu malının özel ellere geçişi anlamında insanlık tarihinde görülen en büyük kaynak transferi olarak kabul ediliyor.

21. YY'ın milyarderlerinin oluşmasındaki en güçlü dinamik, eski Sovyetler Birliğindeki yüz yılın satışları olmuştur. Ne teknoloji devrimi, ne de Wall Street oyunları bu sayıda milyarder yaratabilmiştir (Forbes 2012 milyarderler listesine göre Rus özelleştirme oligarkları birinci sırada, ikinci sırayı teknoloji sektörü, üçüncü sırayı finans sektörü zenginleri alıyor). Şu kadar tartışmasızdır ki, devlet kontrolünün azaltılmasından yola çıkılarak yapılan özelleştirmeler, ister merkezî, ister karma ekonomilerde, hatta ister Batı ekonomilerinde (başta İngiltere) yapılsın, küresel süper seçkin zümreye birçok yeni üye kazandırmıştır.

DÜNYA TARİHİNİN EN ZENGİN ADAMI KİMDİ?

Bu kadar zengin insandan bahsedince, aralarındaki en zengini hangisi sorusu akla geliyor. Genel kabul gören bir ölçütün bulunmaması nedeniyle muhtelif çağlarda yaşamış kişilerin zenginlik açısından mukayese edilmeleri zordur. Adam Smith, bireylerin zenginliğini, emrinde çalıştırdığı insan sayısıyla ölçerdi. Günümüzde bu ölçüt, fakir ülkelerin zenginlerini mukayeseli olarak, daha varlıklı ülkelerin zenginlerine oranla olduğundan daha zengin gösterebilir. Romalı Marcus Crassus'un servetinin yıllık getirisi, 32 bin Romalının yıllık ortalama gelirinin toplamına eşitti yani neredeyse Roma İmparatorluğunun hazinesi büyüklüğünde bir servetten bahsediyoruz. Soyguncu Baronlar döneminde Andrew Carnegie'nin 1901 yılındaki geliri, 48 bin ortalama Amerikalının yıllık gelirine, J. D. Rockefeller'in 1937 yılındaki geliri ise aynı yıldaki 116 bin ortalama Amerikalının gelirine eşitti. Ancak 2012 Forbes listesinin başındaki Meksikalı Carlos Slim bunların hepsine fark

attı. Slim'in 69 milyar \$ olarak hesaplanan servetinin o yıldaki getirisi, tam 400 bin Meksikalının kazancına denk geliyordu. Araştırmacılar ikinci sıraya Rus oligark Mikhail Khodorovski'yi koyuyor. Adı geçenin tutuklandığı 2004 yılından bir önceki yıldaki servetinin o yıldaki getirisini, aynı yılda 250 bin ortalama Rus bir yıl çalışarak elde edebiliyordu.

Slim milyonerlikten milyarderliğe terfi edişini, sıkı fıkı ilişkiler içinde olduğu siyasiler sayesinde kazandığı Meksika telekomünikasyon özelleştirmesine borçludur. Sektördeki tekel olma konumunu, altı yıl boyunca sürdürme ayrıcalığı da işin kaymağı olmuştu. Sabit hatların % 80'nini, GSM hatlarının % 70'ini kontrol eden Slim Telekom İmparatorluğu, inovasyon konusunda neredeyse hiç yatırım yapmadı. Buna karşın Meksika'nın ticari telekom aboneleri OECD ülkeleri arasında en yüksek konuşma ücretini ödemekteydi. Bireysel abonelik tarifeleri ise OECD ülkeleri arasında ikinci en yüksek olanıydı. Bunun bir sonucu olarak 2007 yılında Meksika halkının sadece yarısı sabit hatta % 60'ı GSM hattına sahipti. Gerçi bu oranlar özelleştirme öncesine göre ciddi ilerlemelere işaret ediyor ama Meksika ile kabaca aynı kişi başı milli gelire sahip Türkiye'nin performansına kıyasla oldukça düşük kalıyor.

Kirli ilişkiler en çok, liberalleşme adımları atan gelişmekte olan ülkelerin devlet gücünü elinde tutan kesimiyle, o ülkelerin paralı insanları arasında görülüyor. Nerede büyüme varsa, orada Gini katsayısı (gelir adaletsizliği endeksi) yükseliyor. Gelir piramidinin zirvesindeki % 1'in en büyük avantajı, gücü elinde tutanlara erişim kolaylığı. Bu sayede yasalar da % 1'in menfaatlerini uygun olarak çıkarıyor.

KIZIL OLİGARKLAR

Çin ekonomik politikalarının yönü, her yıl Mart ayında tertiplenen ve *lianghui* denilen ikili forumlarda belirlenir. Bunlardan biri 3 bin üyeli Ulusal Halk Kongresi (UHK) (temsili özelliğinin yüksek görünmesi için kalabalıktır ama gerçek güç 25 üyeden oluşan Politbüro'nun elindedir) diğeri ise, Çin Halk Siyasi Danışma Konferansı'dır. Çin'de kimin ne olduğunu anlamak için bu forumların delege listelerini incelemek yeterlidir.

Hurun Raporuna⁷ göre, UHK'nin en zengin yetmiş üyesi 2011 yılında, ABD hükümetinin en tepe üç organının (Başkan ve kabinesi, Kongrenin her iki kanadı ve Yüksek Mahkeme hâkimleri) tüm üyelerinin net varlıklarının toplamından daha fazla gelir elde etti. Amerikalı milyarder politikacılar, Amerikan kamuoyunu rahatsız ediyor ama onların serveti, Çinli meslektaşlarının serveti yanında komik kalıyor.

Çin'de piyasa reformlarının uygulamaya konduğu 1980'li yılların sonundan bu yana 1,3 milyarlık bir insan topluluğunun içinden 300 milyonu yoksulluktan kurtuldu ama Pekin, rant ekonomisinin dünya başkenti haline geldi. Çin'deki piyasa reformları, eski Sovyet ülkelerindeki gibi, yangından mal kaçırırcasına gerçekleştirilen özelleştirmeler yoluyla yapılmadı. Daha yavaş, daha farklı yöntemlerle ve daha gizli kapaklı biçimde hayata geçirildi. Adlarının çıkmasından çekinen Çinli milyarderler (95 kişiyle dünya üçüncüsü bir grup) gösterişi seven Ruslar ve Latin Amerikalılar gibi pek orta yerde gözükmezler ama sanat eserleri ve lüks tüketim ürünleri piyasalarının itici gücü bunlardır. Ne de olsa komünist bir

⁷ Hurun Report: Eski bir Arthur Andersen çalışanı olan Lüksemburglu bir yayıncının aylık olarak hazırladığı Çinli zenginlerle ilgili en güvenilir kaynak.

ülkede yaşadıkları için alçaktan uçarlar. Çin, radarlara yakalanmayacak kadar alçaktan uçmasını bilen rant avcıları için tam bir cennettir. Ülkenin doğal kaynakları Rusya kadar zengin olmadığı için Çinli rantçıların hedefi, bu kaynaklara bağlı özelleştirmeler değildi. Onlar servetlerini, devlet kontrolündeki iki önemli ekonomik olanağa ayrıcalıklı erişim kolaylıkları (Kongre delegesi olmak gibi) sayesinde yaptılar. Bu olanaklardan biri arazi, diğeri sermaye idi (ülkedeki kredilerin % 90'ından fazlası hâlâ devlet bankaları tarafından tahsis edilmektedir).

C. Walter ve F. Howie'nin Çin ekonomisi hakkındaki "Kızıl Kapitalizm" adlı ödüllü eserinde belirtildiği gibi; "Çarkların dönüşünü sağlayan, piyasa ekonomisinin arz ve talep kanunları değildir. Bu işi, siyasi eliti oluşturan ve devrimi gerçekleştiren ailelerin (Mao ve yakın çevresinin uzantıları) oluşturduğu zümrenin çıkarlarını gözetken ve çok hassas dengeler üzerine kurulu bir sosyal mekanizma gerçekleştirir. Bu özelliği ile Çin, bir 'Aile İşletmesi' vasfındadır. Elit ailelerin gücünü dengeleyecek yasal ve etik kurulların bulunmadığı Çin'de devletin sahip olduğu ekonomik güç, yüksek duvarlarla korunur, sistemin motoru hırs, konuşulan dil, paranın dilidir".

Siyaset Çin'de zengin bireyler yaratmakta etkin olduğu kadar, oligarkları tasfiye etmekte de etkindir. Ülke zenginleri için ters yönden esen rüzgârların sonuçları fazlasıyla trajik olabilmektedir. Müstakbel hapisane sakinlerinin kimler olacağını tahmin etmek için, bugünün zenginler listesi iyi bir göstergedir.

Hapisteki iş adamlarının haksız biçimde içeriye tıkıldıkları iddia edilmiyor, rant ekonomisinin hüküm sürdüğü bir ortamda şüphesiz ki yolsuzluklar da olacaktır. Ancak, Çinin yasal kültürü, "maymunları korkutmak için tavukları öldürmek" esası üzerine kuruludur. İçerdeki Bay Zhou'lar⁸, Bay Guangyu'lar bariz birer tavuktular.

WALL STREET VE LONDRA/CITY'DE RANTÇILIK

2008 mali krizinin başlamasından kısa süre önce McKinsey tarafından hazırlanan bir rapor, Londra, Hong Kong veya Dubai'nin yakın bir gelecekte, finans merkezi olan New York'un önemini gölgeleme tehlikesine dikkat çekiyordu. New York Senatörü C. Schumer ve New York Belediye Başkanı M. Bloomberg, böyle bir felaketin önlenmesi için yapılacak ilk işin, Wall Street üzerine uygulanan katı denetim kurallarının esnetilmesi olduğunu söylediler. Onlara göre Londra para piyasalarının kuralları iş dünyası ile çok daha barışık ve çözüm odaklı çalışıyordu. Rapora göre ise, Amerika'nın katı finansal kuralları, gelişmesine fazlasıyla önem verilen türev ürünler piyasasının yurt dışına kaçmasına neden oluyordu. Üstelik piyasa düzenleyici otoriteler, ABD bankaları için sermaye yeterliliği rasyosunu daha da yükseltmenin peşinde idiler. Bu durum, ABD bankacılığının küresel piyasalardaki rekabet gücünü fena halde örseleyecekti

Geriye dönüp bakıldığında, kuralların gevşekliği yüzünden patlayan krizden bu kadar kısa bir süre önce, böylesi bir raporun yayınlanması gerçekten absürt gözükmemekte. Daha da şaşırtıcı olanı, birçok partiler üstü ve uluslararası çevrenin bu görüşlere destek vermesi olmuştu. İngiliz bankacıları, bu görüşlerin yoğunlaşması üzerine, Amerikalıların kendi katı kurallarını Londra'ya dayatmalarından endişe etmeye başladılar.

⁸ Zhou gayri mankul işinde, Guangyu perakendecilik alanında büyük servet yapmış kişilerdir.

Öngörüden bu denli yoksun bir raporun ortaya çıkmasında McKinsey'in uyguladığı metodoloji çok etkin olmuştu. Rapordaki sonuçlara, bankacılık sektörüyle yapılan görüşmeler sonucu ulaşılmıştı. Bu yöntem, bir çocuğa günlük dondurma kotasını yeterli bulup bulmadığını sormakla eş anlamlıydı. Sürü psikolojisi içinde kendi çıkarlarını düşünerek, kuralların gevşetilmesi gerektiğini söyleyenler, ABD ile birlikte birçok ülkede mevzuatın yeniden şekillendirilmesine yol açarak kendi ayaklarına kurşun sıkılmış oldular. Bir istisna Kanada idi. Onlar, sermaye yeterliliği ve benzeri kurallarını gevşetmediler. Neticede banka kurtarmak zorunda kalmadıkları gibi, krizi, ABD'ye göre çok daha hafif sıyrıklarla atlattı. Kanadalı kanun koyucular "Bizim işimiz büyümeye yardımcı olmak değil, size ne yapmanız gerektiğini söylemek," demesini bilmişlerdi.

Londra ile New York arasındaki mevzuat çekişmeleri ve plütokratların piyasa düzenleyicisi otoriteleri yanlış yönlendirmeleri, 2008 mali krizinin önemli nedenlerindedir ama aynı zamanda bir başka öykünün de ana unsurlarını teşkil ederler: Süper seçkinlerin yükselişi! Gelir piramidini zirvesindeki % 1'in, özellikle de % 0,1'in yükseliş öyküsü, finans sektörünün öneminin artışına paralel bir seyir izler. Daha gevşek mevzuat, daha karmaşık işlemler, daha fazla risk, başta ABD olmak üzere diğer gelişmiş ekonomilerde mali sektörü öne çıkarmış ve finansçıların gelirlerini de neredeyse diğer tüm sektörlerin çalışanlarının çok üzerinde bir seviyeye taşımıştır. Bu aynı zamanda rant avcılığı öyküsünün de bir parçasıdır.

Ünlü ABD Merkez Bankası Başkanlarından Paul Volcker, Harvard'daki öğrenciliği sırasında ana hedeflerinin, yüksek saygınlığı nedeniyle akademik alanda kariyer yapmak olduğunu, bu olmazsa kamu hizmetlerine yönelmeyi amaçladıklarını söyler. O günlerde finans sektörü, ancak en zayıf olanların seçtiği bir alandır. Bu görüşler, çok derin kültürel bir değişime işaret ediyor. Bugünün Harvard adayları açık ara finans alanında eğitim almayı tercih ediyor. Zaten süper seçkinler arasında da finansçılar çoğunlukta.

Bu insanların gelirleri diğer sektör mensuplarınıninkilere kıyasla o denli yüksek ki, geride kalan 40 yıl içinde, gelir seviyesi tepe % 10'un içinde olanlarla diğerleri arasındaki farkın açılmasına % 26 oranında katkı yapmış. Finans sektörü iyi eğitilmiş Amerikalıları mükafatı gibi çekiyor. Bu bireyler, aynı seviyede eğitim almış ancak farklı sektörlerde çalışan arkadaşlarından % 40 daha fazla kazanıyor. İşte bu farka, "maaşın finans primi" deniyor. Bu ortamın yaratılmasında tek ve en önemli etken de deregülasyon, yani yasal düzenlemelerin gevşetilmesi ya da kaldırılması.

Deregülasyonun ana amacı devletin ekonomiye müdahalesini en aza indirmek ve piyasa güçlerine yol açmak olsa da uygulamanın sonuçlarından biri, devletin, kazananlar ile kaybedenlerin kimler olacağına karar verme yetkisini kendinde toplaması olmuştur. Devlet de bu yetkisini finans mühendisleri lehine kullanmıştır. Bir araştırmacı, dünya rant avcılığı şampiyonluğunu en çok hangi ülkenin iş adamları hak ediyor sorusunu, "Finans sektöründeki Amerikalılar" diye cevaplamıştır. Aynı araştırmacı için bu hale nasıl geldiğini de şöyle izah eder: "Başka hiçbir ülkede, mevzuatı bu kadar kendi lehine manipüle eden bir işleyiş yok!"

Deniz İgan'ın (Ankara / Bilkent) aralarında bulunduğu bir grup IMF ekonomisti, Wall Street'in Washington'un kararları üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırmaya göre, 2000 ile 2006 yılları arasında finans ve gayrimenkul piyasalarının kurallarını sıkılaştıran yasaların Kongre'den geçme oranı sadece % 5 olmuş, buna karşın yumuşatma yönündeki kararların

hemen hepsi kabul edilmiş. Aynı çalışmada, lobi faaliyetleri için Washington'da harcanan para konusu da incelenmiş. Buna göre, 1999 ile 2006 yılları arasında bu faaliyetler için 2,2 milyar \$ harcanmış. Paranın en büyük bölümü ise (720 milyon \$) 2005 ve 2006 yıllarında sarf edilmiş. Bu çalışmanın en önemli yanı, 2008 mali krizi ve onu takip eden kurtarma operasyonları öncesindeki Wall Street / Washington ilişkilerini belgelemesi olmuştur.

Benzeri bir durum da 1990 özelleştirmeleri sırasında Rusya'da görülmüştür. Rüşvet konusundaki bir soruyu cevaplandıran K. Kagalovski adlı oligark, "Süreç içinde fazla rüşvet dağıtmadım doğrusu. Çünkü yasaları zaten kendimiz yaptığımız için, onları eğip bükme zorunda kalmıyorduk" demiştir.

Rant avcılığı, rüşvet ve bu tip olumsuzlukların topluma maliyetini inceleyen Dünya Bankası ekonomisti D. Kaufmann'ın bulgularına göre ABD, yolsuzluk sıralamasındaki en temizler arasında 25. sırada, Kanada'nın bir seviye altında. İspanya, İtalya, Güney Kore gibi ülkelerin ise hayli üzerinde. Ancak iş, "Legal Corruption"⁹ = Yasal Yolsuzluk" konusuna gelince ABD ortalarında (53) ve Rusya (74), Hindistan (70) gibi ülkelere endişe verecek derecede yakın yerlerde. Tahmin edilebileceği gibi, gelir dağılımı adaletinin bozuk, piramidin tepesindeki % 1 ile "diğerleri" arasındaki makasın fazlaca açık olduğu ülkelerde daha fazla yolsuzluk oluyor.

Dünyanın her yerinde liberalleşme, ekonomilerin daha adil, etkin ve şeffaf bir biçimde işlemesi için, iyi niyetlerle yapılıyor ama uygulamada ortaya çıkan büyük fırsatlar, özellikle yönetimim zayıf olduğu ülkelerde muazzam yolsuzluklar yapılmasına zemin hazırlıyor. O kadar ki, Rusya örneğinde görüldüğü gibi, liberal reformları hayata geçirme mevkiindeki yetkililer, yapılan reformlar sonucu zenginleşenleri gördükçe, kendileri de o kervana katılıp oligark olmaya özeniyorlar. Bunun nedenini anlamak kolay; 1980'de Amerikan bürokratları, zabıtalığını yaptıkları şirketlerin yöneticilerine göre on kat daha düşük maaş alıyorlardı, bu oran 2005 yılında daha da kötüleşti ve 1/16'ya geriledi.

Global rant avcılığının dalgalanma etkisi günümüzde iyice yayıldı. Rant avcılarının bir ülkede yakaladığı fırsatlar, o ülkenin binlerce kilometre uzağındaki ülkeleri etkileyebiliyor. Örneğin, İngiltere'nin futbol kulüpleri, yayın organları, başka ülkelerin oligarkları tarafından satın alınabiliyor. Carlos Slim, 2008 -2011 yılları arasında New York Times'ın ikinci en büyük ortağı idi. Dünya, rant peşindeki küresel oligarşinin daha da yükselmesi tehlikesiyle karşı karşıya.

VI

PLÜTOKRATLAR VE BİZ DİĞERLERİ

MUTLULUK DAĞITMAK

Zappos, başta ayakkabı olmak üzere on-line perakendecilik yapan bir kuruluştur. Hem çalışanını hem müşteriyi mutlu etmek üzerine kurulu şirket kültürü o denli başarılı olmuştur ki, kurucu ortaklardan Tony Hsieh'in yazdığı "Delivering Happiness = Mutluluk Dağıtmak" adlı kitap, alanında en çok satanlar listesinin başına oturmuştur. Zappos'un başarı öyküsü başka on-line perakendecileri de etkilemiş ve artan istek üzerine Zappos bir yan şirket kurarak diğer perakendecilere danışmanlık hizmetleri vermeye başlamıştır.

⁹ "Legal Corruption" = Yasal Yolsuzluk": Yasaların, ilgililerine menfaat sağlayacak şekilde düzenlenmesi için bürokratlara ve politikacılara verilen rüşvet.

Çağrı merkezi gibi sıkıcı olduğu var sayılan bir iş yerinde, 7/24 telefonlara cevap verme durumunda olan çalışanlar, sanılanın aksine işlerinden son derece memnundurlar. Zappos'da bir iş edinme amacıyla olanlar ise, buraya girmenin Harvard'a girmekten daha zor olduğunu söylerler. Eğlenceli, biraz uçuk, yaratıcı ve hiyerarşi kurallarına hiç mi hiç kulak asılmayan bir ortamda çalışan elemanların amacı, müşterilerine verdikleri hizmet karşılığında mümkün olduğu kadar çok "wow!" almaktır. Genel eğilimi bir an önce işini görüp telefonu kapatmak olan müşteriler ise, karşılarında alışık olmadıkları türden bilgili, hoş sohbet ve anlayışlı servis elemanlarını bulunca, bazen tatlı bir sohbe dalıyor ve saatlerce konuşabiliyorlar. Hsieh ve ekibi, hizmet sektörü içinde tasavvur edilebilecek en itici işlerden birini insanileştirerek müthiş bir başarıya imza atmışlar.

Zappos, 2009 yılında 1,2 milyar \$'a Amazon'a satıldı. Tayvan kökenli göçmen olan kurucu ortaklar Hsieh ve Lin, sıfırdan başlamışlardı. Şimdi yeni fırsatları değerlendiren süper seçkinler sınıfındalar. Zappos gibi herkesin kot pantolon giydiği, kimsenin özel ofisinin olmadığı bir ortamda bile, tepe yöneticilerin maaşları ile diğerlerinininkiler arasında uçurum var. Süper seçkinler ile "diğerleri" arasındaki ilişkileri incelerken gözden kaçan husus, şirket kültürü ne denli eşitlikçi olursa olsun tepedekiler ile diğerleri arasında aşırı oranda ekonomik ve sosyal bir adaletsizliğin olduğudur. Aşağıda plütokratların, biz "diğerleri" hakkında neler düşündüğünü araştıracağız.

KOT PANTOLONLU MİLYARDER

Amerikan yaldızlı yıllarının demir/çelik merkezi Pittsburgh idi. O yılların Soyguncu Baronlarından Andrew Carnegie, dışına pek çıkmadığı milyonerlerin yaşam ortamından başını şöyle bir uzatıp işçilerin yaşadığı ortama baktığında gözlemlerini şaşkınlıkla şöyle dile getirmişti: "Burada karşılıklı olarak müthiş bir güvensizlik ve birbirini tanımama hali var. Tam anlamıyla katı bir kast sistemi..."

Durumun bugün de fazla farklı olduğu söylenemez. Ancak günümüz Amerikan plütokratlarının yazılı olmayan davranış kurallarına göre, şahsi servetlerin bir gösteri malzemesi olarak kullanılması hiç hoş karşılanmıyor. Örneğin Silikon Vadisi avenesi arasında özel uçak sahibi olmak mubah ama şoförlü bir Rolls Royce'un arka koltuğunda işe gidip gelmek racona uygun değil. Kot pantolonlu milyarderlerin bu eşitlikçi tutumu, vadideki aşırı gelir kutuplaşması ile çelişki halinde. Teknoloji şirketlerinden birçoğu imaj bozan bu soruna, en düşük gelir seviyesi gurubundaki işçileri kadrolarından çıkarıp, bu tip işleri taşeronla havale ederek çare bulmaya çalışmış. Adeta, "Onlar bizim elemanlarımız değil, bizimkilerin durumu iyidir" algısı oluşturulmaya çalışılıyor.

Plütokratlar genellikle özgüveni çok yüksek insanlar. Örneğin Rusya'nın en zengin adamı olan Khodorovsky "Eğer bir adam oligark değilse, yanlışı kendinde arasın, hepimiz aynı yerden başladık" demişti. (Şimdilerde şirketlerine devlet tarafından el konmuş vaziyette, kendi de hapiste o başka...).

Dostlukları hep kendi aralarında, farklı sınıfların mensuplarına pek itimat etmiyorlar. Occupy Wall Street (Borsa İşgal Hareketi) eylemlerine olsun, kendi dışlarındaki % 99'un sorunlarına olsun fazla kafayı takmıyorlar. Bu biraz da başkalarının kendilerini konumlandıkları merteye ile de ilgili; tehlikeli bir biçimde, ulaştıkları merteye itibarıyla her şeye hakları olduğu görüşündeler (Bu yorum, IMF başkanının bir otel görevlisine sarkıntılık ettikten sonra tutuklanması üzerine yakın çevresindeki bir arkadaşından geldi). Garsonun yemeği geç getirmesi, ya da servis yaparken çatalı düşürmesi gibi ufak tefek aksiliklere verdikleri tepkiler, sıradan insanlarınkine oranla çok daha hırçın ve yakışsız olabiliyor. Maddi güçleri sayesinde "diğerlerinden" ayrılmış olmaları onlara ayrıcalıklı oldukları hissini veriyor. Yapılan bazı psikolojik deneyler gösteriyor ki, aslında zengin olmadıkları halde kendilerine imkân verilip bir süreliğine zenginmiş gibi davranmaları istenen sıradan insanlarda da bu ruh hali görülebiliyor. Örneğin altına Ferrari verilen bir denek, trafikte son derece saygısız davranışlar sergileyebiliyor.

AMERİKAN ORTA SINIFININ MAAŞLARI DÜŞÜRÜLMELİ

Şimdi de önemli bir Amerikan şirketinin CEO'sunun sözlerine kulak verelim: "Düşük vasıflı bir Amerikan işçisi, yeteneklerine oranla dünyanın en yüksek maaş alan işçisidir. Eğer dünya ekonomisindeki değişimler Çin ve Hindistan'da 4 insanı fakirliğin pençesinden kurtarıp, bunun karşılığında 1 Amerikalının orta sınıftan bir alt sınıfa düşmesine neden oluyorsa, bu hiç de fena bir oran sayılmaz". Bu da önemli bir fon yöneticisinin sözleri: "Amerikan üniversitelerinden lisans diploması almış araştırma elemanlarına geleceği olmayan türden işler için yıllık 120 bin \$ maaş ödüyordum, burun kıvırıyorlardı. Şimdi bu tip işleri Hintli bir taşeron firmanın lisansüstü dereceli elemanlarına yaptırıyor ve yılda 60 bin \$ ödüyorum, bizim için çalışmaya can atıyorlar. Amerikan orta sınıf çalışanları, maaşlarında indirim gitme önerisini ciddi ciddi düşünmeliler. Hak edilenin on katı para istiyorlarsa, on kat daha verimli çalışmak zorundalar".

ABD'de yaygın olan bu düşünceleri, gelişmekte olan ülkelerin plütokratlarından da duymak mümkün. Batı dünyasının orta sınıf gelirleri, kalkınmış ve kalkınmakta olan ülke orta sınıf gelirleri ile ortalarında bir yerde buluşuncaya kadar düşmek zorunda diye düşünenlerin sayısı giderek artıyor.

MALİ KRİZİ YARATAN SUÇLU: GOLF SOPALARINI TAŞIYAN ÇOCUK!

Yatırım / girişim sermayesi, hedge fon gibi türev ürün piyasalarının yöneticileri kendilerini mali krizin sorumluları olarak görmüyorlar. Onlara göre balonu şişirenler, Florida'da villa satın alan golf sopası taşıyıcıları, gelirleri el vermediği halde altlarına Porsche çekenler ve benzerleri. Obama dönemi plütokratları "Benim suçum değil" zihniyeti ile esas zarar görenlerin kendileri olduğu iddiasında. Bunun nedeni kazançlarına uygulanan vergilerin yükseltilmesine ilişkin yasa tasarısı. Aralarında Obama'yı iş yaşamının düşmanı hatta sosyalist olmakla suçlayanlar bile var.

"Yarattığınız dipsiz kamu borcu kuyusuna atacak tek kuruşum dahi yok. Yasayı çıkartırsanız, tüm servetimi kendi kuracağım vakfa aktarır, doğru bildiğim alanlarda harcar, ya da pılıyı pırtıyı toplayıp yurt dışına çıkarırım". Bu düşünce tarzı, finans dünyası elitlerine ait. New York gelir piramidinin tepesindeki %1'in mensupları, eyaletteki tüm gelir vergisi hasılatının % 40'ından fazlasını karşılamakla topluma yeteri kadar katkıda buldukları görüşündeler.

Ödedikleri vergi ve yaptıkları bağışlarla, dünyayı daha yaşanabilir bir yer haline getirmek anlamında, % 99'a kıyasla çok daha yararlı olduklarını belirten % 1'likler, Occupy Wall Street benzeri eylemlerin konusu olmayı, ağır biçimde eleştirilmeyi içlerine sindiremiyor, toplumdaki daha fazla saygı görmeyi bekliyorlar.

Günümüz plütokratlarının bir kısmı devletin üstlerine üstlerine gelmesine o denli kızgın ki, her hangi bir devletin yasalarının ulaşamayacağı açık denizlerde, "Seastead" adını verecekleri yapay bir ada oluşturup burada gönüllüce yaşamayı tasarlıyorlar. Projenin fikir babası, monetarizmin oluşumunda ve tanıtımındaki en önemli isimlerden biri olan Milton Friedman'ın torunu Patri Friedman. Bu fikri hayata geçirmek için 2008 yılında kurulan The Seasteading Institute, bir kısım Silikon Vadisi milyarderinin desteğinde faaliyetlerini sürdürüyor.

Bu fikre hiç de sıcak bakmayan, Occupy Wall Street hareketinin anlayışla karşılanması gereken bir orta sınıf eylemi olduğunu düşünen, hatta bunun "Occupy G20" olarak genişlemesini savunan plütokratlar da var. Onların endişesi, adaletsizliğin egemen olduğu toplumlarda sıklıkla görüldüğü gibi, kamulaştırmaların siyasi bir mekanizma olarak devreye girmesi.

KAMU YARARI – ŞİRKET ÇIKARLARI

Plütokratlarla devlet arasındaki ilişkilerin de tartışıldığı Basel III¹⁰ toplantıları sırasında öne çıkan konulardan biri şu idi: Devletin çıkarları ile büyük şirketlerin çıkarları birbiriyle uyumlu mudur? Eğer değilse kararları kim verecektir? Çıkarların zıtlık göstermesi durumunda kamu yararı adına devletin büyük özel şirketlere bazı sınırlamalar getirmesine yetkisi – veya kudreti – var mıdır?

GM eski CEO'su Charlie Wilson (1890-1961) "GM'in çıkarına olan Amerika'nın çıkarıdır" diyerek tartışmayı başlatmıştı. 1990'larda Rus oligarkları Kremlin'i yönettiklerini söyleyerek övünüyorlardı (Bu tavır Putin'e devlet gücünü yeniden tesis etme fırsatını vermiş ve halkın sempatisi kazanılmıştı). Çinli plütokratlar ise devletle çatışmıyorlardı, zaten kendileri devletti. Bunu unuttukları anda da fena halde şiddet görüyorlardı. 2003 – 2011 yılları arasında en az 14 milyarder Çinli iş adamı idam edilmiştir.

"Ticari faaliyetlerin yolunda gitmesi, ekonominin bir bütün olarak doğru istikamette olduğunun ifadesidir" anlayışının öne çıkması, Batı dünyasında ve özellikle ABD'de, süper seçkinlerin yükselmesiyle aynı döneme denk geldi. Bundan da "Neyin işe yarayıp neyin yaramadığı konusundaki en doğru kararı piyasa verir" sonucu çıkartıldı. Ama 2008 krizinde yaşananlardan sonra, aralarında A. Greenpan'ın da bulunduğu birçok önemli şahsiyet tarafından ifade edildiği gibi, "Serbest piyasa aktörlerinin kendi kendilerine polislik yapabileceklerine yeterinden fazla inandık galiba" noktasına gelindi.

ZİHİNSEL TUTSAKLIK

İngiltere Merkez Bankasında para politikaları komisyonunda danışmanlık yapmış, Citigroup'un baş ekonomisti, kendi de süper elitler sınıfından olan Hollanda asıllı ABD'li Prof.

¹⁰ Basel III = 3. Basel Anlaşması: Bankaların sermaye yeterlilikleri, stres testleri ve likidite risklerini konu alan ve gönüllülük esasıyla bazı küresel standartların empoze edilmesini ön gören mutabakat.

Willem Buiter, ABD Merkez Bankasının (FED) Wall Street'in taleplerine boyun eğmesine "Cognitive state capture = Devletin zihinsel tutsaklığı" adını takmış. "Çoğu durumda hak etmiş olmalarına rağmen, kriz sırasında Wall Street gerçekten büyük acı içerisindeydi" diyor ve ekliyor "Ama taleplerini FED'e veya diğer yasa yapıcılara rüşvet vererek veya şantaj yaparak kabul ettirmiş değillerdi. O kurumlar, kamu çıkarları ile mali sektör çıkarlarının paralel olduğu inancını öylesine içselleştirmişlerdi ki, zihinsel bir tutsaklık içinde kurtarılmaya dönük sektör taleplerini¹¹ kendiliklerinden yerine getirdiler". O yetkililer şimdi nedamet getirip hatalarını kabul etmiş olsalar da sözü edilen tutsaklık yüzünden, gerek yaşanan kriz sırasında ve gerekse sonrasında çok canlar yandı.

Bankacılık lobisinin bazı sözcüleri, finans ve hukuk sektörü çalışanları ile bürokratların maaş seviyeleri arasındaki farka, bu iki kesimin zihinsel yeteneklerine vurgu yaparak yaklaşırlar (JP Morgan CEO'su ile FED Başkanı Bernanke'nin yıllık gelirleri arasındaki fark 1 e 100'den fazladır, tabi JP Morgan CEO'su lehine). Onlara göre, bürokratlar zekâ parlaklığı açısından, finansçılara ve hukukçulara asla yetişemezler. Bu nedenle yasa yapıcıların koyacağı kurallar, bir biçimde finansçılar ve hukukçular tarafından delinecek veya etrafından dolanılarak atlatılacaktır.

Bankacılara ait bu teorilerinin, Mark Carney'in başkanlığındaki Kanada Merkez Bankasına karşı işlemediğine ve bu sayede Kanada'nın mali krizi nispeten hafif yaralarla atlattığına yukarıda değinmiştik. 1 Temmuz 2013 itibariyle İngiltere Merkez Bankası guvernörlüğünü üstlenecek olan Carney, (yıllık 500 bin \$ tutarındaki maaşıyla 2011 yılında, Kanada'nın en yüksek maaşlı özel sektör bankacısının yirmide biri kadar gelir elde etmişti) özel sektör bankacılarının zekâ seviyelerinin daha ileri olduğuna ilişkin kibirli görüşlere şu cevabı veriyordu: "Gerçek veya değil, bu algı, kuralların önemini daha da artırıyor. Yeni ve daha iyi işleyen yasalar elbette gereklidir ama yeterli değildir. Regülasyonlar ancak onları uygulayıp denetleyecek organların başarısı ölçüsünde işe yararlar. Denetçilerin görevi, işin lafzına değil, ruhuna bakmak olmalıdır."

Piyasa ekonomisinin güçlü savunucularından bir akademisyen, sanayi ve ticaret erbabının lobicilik faaliyetleri için Kongre nezdinde harcadığı milyarlarca rağmen, kapitalizmin ABD'de güçlü bir lobisi olmadığını söyler. Ona göre, harcanan paralar, bir kavram olarak "piyasa"nın değil, mevcut şirketlerin çıkarlarını koruyup yüceltmek içindir. Güçlü şirketlerin yaptığı iş, rekabeti kısıtlayıp kendi konumlarını güçlendirmekten ibarettir. Bu yüzden ticaret yanlıları ile gerçek anlamda serbest piyasa yanlıları arasında gerilim yaşanır.

YENİ SINIFI KİMLER OLUŞTURUYOR?

Amerika'nın iş çevrelerinde, ülkenin entelektüel ve ideolojik iklimini oluşturan kurumların (üniversiteler, vakıflar, basın, STK'lar) kendilerine ve kapitalizme karşı düşmanca bir tutum içine girdiklerine ilişkin bazı endişeler bulunuyor. Bu iklimi yaratan, eğitimciler, entelektüeller ve yayımcılara kısaca "Yeni Sınıf" deniliyor. İş çevreleri, bu Yeni Sınıf içindeki özel sektör yanlılarının desteklenmesini, aksi halde kamuoyu nezdindeki itibarlarının daha da örseleneceğini söylüyor. Bu çevreler, eğer entelektüel savaş alanlarına kendi görüşlerini

¹¹ Wall Street kurtarması: 2008 – 2009 mali krizi sırasında Wall Street bankalarının kurtarılma operasyonu, harcanan 700 milyar \$ ile Lenin kamulaştırmalarından bu yana, harcamanın GSMH'ye oranı itibariyle tarihte görülmüş en büyük devlet müdahalesiydi.

paylaşan aydınları ve akademisyenleri çekemezlerse, önce siyasi savaşları, sonra da ekonomik savaşları kaybedeceklerinden korkuyorlar. Bir fikrin, ancak yeni bir fikirle mağlup edilebileceğini, fikrî ve ideolojik savaşların da ancak Yeni Sınıf'ın kendi içinde kazanılıp kaybedilebileceğini belirtiyorlar.

Ancak gençler arasında, Beşeri Bilimlere ilgi duyan yok, yani arkadan yeni fikir savaşçıları gelmiyor. Mezuniyet sonrası potansiyel kazanç kapıları itibariyle, varsa yoksa finans ve hukuk! Profesörler için altı sıfırlı maaş kazandırma potansiyeli olan dört alan mevcut; hukuk, mühendislik, iş idaresi ve bilgisayar bilimleri.

İş hayatının görüşlerini akademik düzeyde savunacak yeni düşünce insanları gerekli ama bunların arasında iyi para kazanabilenler sadece süper seçkin sınıf ile dirsek temasında olabilenler. Bu yakınlık, plütokratlara danışmanlık yaparak veya süper elit çevrelerde konuşmacı olmak suretiyle sağlanabiliyor (özellikle Türkiye gibi ekonomisi yükselen ülkelerde). Bir başka yöntem de, plütokratlar için, Atlantik aşırı uçuşlar sırasında okuyabilecekleri türden kitap yazmak.

Bahsedilen niteliklere sahip akademisyenlerin, ekonomi hakkındaki düşüncelerimizi şekillendirdikleri bir gerçektir. Bunlar ayrıca, bilirkişi olarak yasal tartışmalara da yön verebiliyor. Ne var ki, Reuters'in yaptığı bir araştırmaya göre, mali krizin en sıcak dönemi olan 2008 – 2010 yılları arasında Senato Bankacılık Komisyonu ile Kongre Mali Hizmetler Komisyonuna uzman görüşü bildiren akademisyenlerden üçte biri, özel mali kuruluşlarla olan ilişkilerini gizlemiş.

KAZANAN HERŞEYİ ALIR POLİTİKALARI

Politikacılar da bazen bu Yeni Sınıf'ın bir bileşeni olarak kabul ediliyor. Üstelik bunlar, seçim için siyasi bağış toplama faaliyetleri nedeniyle akademisyenlere oranla süper seçkinler tabakasına daha fazla yaslanmak zorundalar. Aslında kendileri de süper seçkin sınıfına giren politikacıların sayısı giderek artıyor. 2010 yılında Kongre üyelerinin 250'si milyoner sınıftandı. Varlıklarının ortalaması, ortalama bir Amerikalının dokuz kat üzerinde, tam 913 bin \$ olarak saptanmıştı. Yasa yapıcıların en az on tanesi, 100 milyon \$'ın üzerindeki servetleri ile tam anlamıyla birer plütokrat. Washington'da çalışmak onları zenginleştiriyor. Yapılan araştırmalara göre, Kongre üyelerinin şahsi portföylerindeki hisse senetleri, ortalamanın % 6, Senatörlerininki ise % 12 daha yüksek prim yapmış. Ekonomistler bu farklılığı, siyasilerin bilgiye olan yakınlığına bağlıyor (Kanun yapıcılar, 4 Nisan 2012'ye kadar, "Insider Trading = İçeriden öğrenenlerin ticareti" yasalarına tabi değildi. Obama yönetiminin bu tarihte yürürlüğe koyduğu kararname ile onlar da yasa kapsamına girdiler).

Siyasilerin kötü yatırımcılar olduğunu savunan araştırmalar da mevcut ama gerçek şu ki, milletin temsilcileri ile millet arasındaki gelir makası açılıyor. Politikacılar aktif siyasi yaşamın içindeyken işin nemasından tam olarak yararlanamıyorlar ama siyasi kariyerleri bittikten sonra deneyimlerini paraya tahvil etmekte büyük ustalık gösteriyorlar; örnek: Clinton'lar. 2000 – 2007 yılları arasında, 111 milyon \$ kazandılar, bu paranın yarısına yakını Bill Clinton'un konuşma ücretleriydi.

HAZİNE BAKANI H. PAULSON İLE ÖĞLE YEMEĞİ

Tartışmalı işler her zaman kişisel yolsuzluklardan kaynaklanmıyor, sorun sistemik. Temmuz 2008’de, eski bir Goldman Sachs mensubu ve o günlerin Eton Park hedge fonunun yöneticisi tarafından düzenlenen yemekli bir toplantıyı ele alalım. 2006 yılında Hazine Bakanlığına getirildiği güne kadar Goldma Sachs’ın CEO’luğunu yapan Paulson’da davetliler arasında. Bakan, Fannie Mae ve Freddie Mac’i devletin kontrolüne alacağını arkadaşlarına söylüyor. Yedi hafta sonra da dediğini yapıyor. Gayrimenkul ipotekleriyle ilişkili kredi işlemleri yapan bu dev kuruluşların hisse fiyatları bir anda eski değerlerine kıyasla esamisi bile okunmayacak bir seviyeye, 1 \$’ın altına düşüyor. Şimdi toplantıda olup da karar yürürlüğe girmeden ellerindeki hisseleri satanların kazancını bir düşünün. Olay gazetecilerin amansız takibi sonucu ortaya çıkıyor ama kimse Paulson’un bu bilgiyi kişisel menfaat sağlamak amacıyla verdiğini düşünmüyor. Çünkü toplantı herkesin gözü önünde cereyan ediyor, gizli saklı bir yanı yok. Olsa olsa deniliyor, Paulson plânlarını, olacakları gayri resmi bir biçimde önceden sızdırarak piyasaların yıkıcı bir tepki vermesini önlemeye çalışmıştır. Dolaylı veya değil, bu bilgiden yaralanan birileri olmuştur mutlaka. Plütokratlar ağının bir mensubu olmanın nimetleri işte...

O Paulson, 700 milyar \$’lık kurtarma paketinin devreye girmemesi halinde dünyanın sonunun geleceğini söyleyen kişidir. Bakan artık meşhur bir klişe haline gelmiş bu sözleri söylerken ciddi ve iyi niyetliydi ama Paulson’un dünyası ile sıradan Amerikalıların dünyası çok farklı yerlerdi. Nedense finansmancılar, kendi dünyalarının çıkarları ile ülke çıkarlarının bir olduğuna inanırlar. Politikacıların bilgi kaynakları genellikle çok güvendikleri bu finansal plütokratların arasından çıkar, böylece siyasi ufukları kısıtlı ve yanlı kalır.

Üniversite hocası olan Cumhuriyetçi Profesör Zingales, benzeri bir durumun Fransa için de geçerli olduğunu söyler ve örnek verir; Ecole Polytechnique, yetiştirdiği teknokratlarla Fransız siyasi ve sınai elitini besleyen bir eğitim kurumudur. Ülkenin birçok siyasi lideri de bu nedenle mühendislik (özellikle nükleer mühendislik) eğitimi almıştır. Bu liderler nükleer sektörünün zihinsel tutsağıdırlar. Fransa’nın kullandığı elektrik enerjisinin yarıdan fazlasının (dünyadaki en yüksek oran) nükleer santrallardan sağlanmasının altında yatan nedenlerden biri de bu olmalıdır.

Gerçekleri belli bir bakış açısıyla görmenizde maddi bir yararınız varsa, gördüğünüzün gerçeğin ta kendisi olduğuna inanırsınız. Kötülüğünüzden ve çıkarıcı oluşunuzdan değildir bu, insan olduğunuzdandır. Biz insanlar, çok sosyal yaratıklarızdır. Olayları yabancıların bakış açılarıyla değil, kendimize yakın bildiklerimizin açısından değerlendirir, onların duygu ve duyarlılıklarından etkileniriz.

SONUÇ

Adı sonradan Venedik olacak Kuzey Adriyatik’in bataklık bölgelerine ilk yerleşenler, verimli topraklarını bırakarak Hun ve barbar Germen kavimlerinin zulmünden kaçan insanlardı. Kışın sisten, yazın sivrisinekten gözün gözü görmediği bu berbat bölge kendileri açısından çok güvenliydi zira üzerinde yağmalanmaya degecek hiçbir şey bulunmadığından istilacıların ilgisini hiç çekmiyordu.

14.YY başlarında Venedik, Londra'nın üç misline varan büyüklüğü ile Avrupa'nın en zengin şehri ve emperyal bir güç haline geldi. Bunu deniz aşırı ticaret sayesinde başardılar. La Serenissima¹², kudretini ve zenginliğini dönemin süper seçkinlerine ve onları besleyen siyasi ve ekonomik sisteme borçludur.

Venedik ekonomisini odağında, bir çeşit anonim şirket benzeri *Commenda* adlı ticari bir yapılanma vardı. Bu yapılanmanın en akıllıca yanı, yeni girişimcilere açık olmasıydı. Commenda'lar tek bir ticari misyon seferi süreci boyunca faal kalır, misyon tamamlanınca tasfiye edilirdi. Ortaklarından biri Merkez'de sabit konumda kalır ve seferi finanse ederdi. Diğer ise, işin güç ve riskli bölümünü yüklenir, gemi konvoyu ile birlikte sefere katılırdı. Eğer merkezdeki sabit ortak, misyon masraflarının tümünü karşılamışsa, kârın % 75'ini, 2/3'ünü finanse etmişse, % 50'sini alırdı. Bu tür şirketler, hem ekonomik büyümenin hem sosyal akışkanlığın motoruydu. Resmi belgeler üzerinde araştırma yapan tarihçiler, kayıtlarda ismi geçen elit yurttaşlardan yarısından fazlasının sektöre yeni giren isimlerden oluştuğunu saptamıştır.

La Serenissima'nın yükselişinden en büyük faydayı elit tabaka elde etmişse de bir süre sonra bu kesim, sektöre yeni girenlerin rekabetinden rahatsız olmaya başladı. Cumhuriyetin yöneticilerini baskı altına alarak, o güne kadar oldukça demokratik bir zeminde yönetilen ülkede bir asiller kastı oluşturmayı başardılar (1315). Asillerin adı, yayınlanan Libro D'oro'ya (Altın Kitap) kaydedildi ve burada adı geçmeyenlerin oligarşiye katılması engellendi. Böylece deniz ticareti sektörüne yeni girenlerin önü kesilmiş, sosyal akışkanlık bitirilmiş oldu.

Görece temsili bir demokratik sistemden oligarşiye dönüşümün etkileri o kadar büyük olmuştu ki, Venedikliler bu dönüşüme "La Serrata : Kapanış" adını vermişlerdi. İşte bu siyasi "kapanış", çok geçmeden ekonomik kapanışa doğru evrildi. Venedik'in ve diğer İtalyan şehir devletlerinin zenginleşmesini sağlayan Commenda sistemi yasaklandı, ticaret yollarının bereketi sadece hâkim sınıfın üzerine yağar oldu. 1500 yılına gelindiğinde şehir, 1330 yılında olduğundan daha küçüktü, yıllar geçtikçe daha da küçüldü.

Venedik'in yükseliş ve düşüşünün öyküsü, Prof. Daren Acemoğlu (MIT) ile Prof. James Robinson'un (Harvard) ortak bir tezini doğruluyor. Teze göre, başarılı ve başarısız ülkeleri birbirinden ayıran faktör, yönetimlerinin katılımcı veya dışlayıcı olmasıyla ilgilidir. Dışlayıcılığı teşvik eden yönetimlere seçkinler hükmeder ve ana amaçları toplumsal refahtan mümkün olduğu kadar fazla pay almak ve bu sayede iktidarlarını güçlendirmektir. Katılımcılığı destekleyen yönetimler ise toplumun yönetiminde herkesin söz sahibi olmasını gözetir ve ekonomik fırsatlardan hakça yararlanmasını amaçlar. Katılımcılık arttıkça refah, refah arttıkça katılımcılık artar. Bunun adı verimlilik döngüsüdür.

Ancak Acemoğlu, La Serrata'nın hikâyesini, sözü edilen döngünün bozulabileceğine delil olarak gösterir. Katılımcı sistemler sayesinde zenginleşenler, kendi tırmanışlarına yaramış olan merdivenleri bir gün diğerlerinin altından çekiverirler.

¹² La Serenissima: 7.Yy'ın sonlarından 1797 yılına kadar, bin yılı aşkın bir süre hüküm süren Venedik Cumhuriyetinin resmi adı bu idi. Açılımı şöyledir: "Most Serene Republic of Venice" (Serrenissima Rapubblica di Venezia) = Çok Huzurlu Venedik Cumhuriyeti. La Serenissima gücünün zirvesindeyken, 36 bin gemici ve 3300 gemi ile o zamanların petrolü addedilebilecek tuz işinin olduğu kadar, Bizans ve Yakın Doğu ile ticaretin de hâkimiydi. Kendi de bir Tüccar olan Marco Polo, Cumhuriyetin ufkunu Çin'e kadar genişletmiştir.

Plütokratların yükselişlerinden endişe etmemiz için birçok neden bulunur. Gelir adaletsizliğinin artışı, sosyal değerlerin erozyona uğramasından, suç oranlarının yükselmesine ve ahlaki değerlerin yıkılmasına kadar birçok olumsuzluğun kaynağıdır. En büyük tehlike ise, refahı arttıkça artan seçkin sınıfın güç dengelerini kendi lehine bozmasıdır.

Sınıf konusunda hassas olan Amerika benzeri ülkelerde böylesi bir gelişmeye karşı toplumun tepkisi plütokratları beyaz ve siyah şapkalılar olarak ikiye ayırmak oluyor. Steve Jobs bir kahramandır, Lloyd Blankfein (Goldman Sachs'ın CEO'su) bir haydut, büyük şirketler kötüdür, küçük şirketler iyi, Wall Street bankacıları kurtarılmayı hak etmemişlerdi, kurtarılmak Detroit otomotiv üreticilerinin hakkıydı, biçiminde algılamalar oluşuyor. Bu algılamaların haklı olduğu bir yan da var. Plütokratları, rant avcıları ve değer yaratanlar olarak ikiye ayırarak, ekonominin katılımcı mı yoksa dışlayıcı mı olduğuna karar verebilirsiniz. Verirsiniz de, olaya hangi açıdan baktığınıza bağlı olarak vereceğiniz kararın sübjektif olması kuvvetle muhtemeldir.

Kuralları kendi lehimize eğip bükmekte anormal bir yan yok, bütün ticaret erbabı bunu yapıyor. Mesele iş insanlarının erdemli mi erdemsiz mi olmaları da değil. Mesele, toplumun doğru kurallara sahip olup olmadığı ve yönetimin bu kuralları uygulamaya gücü olup olmadığıdır.

La Serrata'yı oluşturanların amaçlarından biri de sahip oldukları oligarşik ayrıcalıkları kendi soylarından gelecek yeni nesillere aktarmaktı. Bugünün plütokratlarının yaptığı benzeri uygulamalar da yeni seçkinlerin değer yaratıcı insanlar değil, rant yiyiciler olarak yetişmelerine yol açabilir. Bunların yaptığına karşı çıkmak da pek kolay değildir; çünkü netice itibarıyla yapmaya çalıştıkları şey, ne bankaların yaptığı gibi mevzuatı kendi lehlerine çevirmek için lobi yapmak, ne de Microsoft'un yaptığı gibi rekabeti yok etmek amacıyla tekel oluşturmaktır. Bu % 1 mensupları, tıpkı biz % 99 mensupları gibi çocuklarına daha iyi bir gelecek sağlamanın peşindedir.

Marx, kapitalist Serrata'nın tehlikelerini görmüş ve "kapitalist sistem, kendisini yok edecek nifak tohumlarını kendi içinde barındırır" demişti. Şaşırtıcıdır ki, geride kalan iki asır boyunca bu öngörü gerçekleşmemiş aksine, rekabete açık, siyasi ve ekonomik açıdan daha katılımcı düzen sayesinde, insanlık tarihinde yaşanan en yüksek büyüme oranlarına bu dönemde ulaşılmıştır.

20. YY bir bakıma katılımcılığın yüzyılıdır. Bunun nedenlerinden biri de seçkinlerin (özellikle de, tartışmasız biçimde dünya şampiyonluğunu elinde bulunduran Amerikan seçkinlerinin) orta sınıf olmadan servetlerini arttıramayacaklarını idrak etmiş olmalarıdır. Büyük kitlesel üretim, bunu tüketecek kitlelere muhtaçtır. Ancak unutulmamalıdır ki, Batı iş dünyasının kendi coğrafyasındaki orta sınıfın tüketim gücüne olan ihtiyacı, küreselleşme sayesinde giderek azalmakta, boşluğu gelişmekte olan ülkelerin orta sınıfları almaktadır. Batılı plütokratlar, kendi toplumlarını daha katılımcı hale getirmek ve bunu sürdürülebilir kılmak anlamında üzerlerinde bir baskı hissediyorlardı. Bu baskı, teknoloji ve küreselleşme yüzünden hafifliyor. Buna, plütokratları "diğerleri"nden ayıran kültürel Serrata diyebilirsiniz. Bu iki kesim arasındaki uçurum genişledikçe seçkin kesim kendi içine kapanmakta ve siyasi miyopluğu artmaktadır. Belki de "Venediklilerin düştüğü hataya acaba yeniden düşme yolunda mıyız?" sorusunu kendimize sormamızın zamanıdır.

Seçkinler, kendilerini yaratan sistemi bilinçli olarak sabote etmiyor. Kendi kısa vadeli çıkarlarını toplumsal çıkarların önüne koyma biçiminde yansıyan içgüdüleri ve sınıfsal çıkarların toplumsal çıkarlar ile paralel olduğunu varsaymaları böyle bir eğilime yol açıyor.

Yine Venedik'ten bir örnek vererek sözlerimizi bitirelim. 1343 yılında La Serenissima'nın tacirleri, Papa'ya başvurarak Müslüman dünya ile ticaret yapma izni istemişlerdi. Yeni coğrafyalara açılmalarının şart olduğuna ilişkin gerekçelerini de şöyle ortaya koyuyorlardı: "Allah'ın yardımıyla bizler ve oğullarımız, dünyanın dört bir yanında ticaret yaparak şehrimizi büyüttük ve zenginleştirdik. Bizler başka bir iş bilmeyiz. Servetimizin ve refahımızın yok olmaması için her türlü düşünceye, inaniş ve girişime açık olmamız gerekir".

Gariptir ki, bu başvurudan birkaç yıl önce, aynı seçkinler, Serrata uygulamasıyla ekonomik dışlamayı benimsemiş, La Serenissima'yı görkemli bir dünya gücü olmaktan çıkarıp, turistlerin pek hoşlandıkları bir müze olmaya dönüştürecek süreci başlatmışlardı.

SON